

Liberal Düşünce Topluluğu'nun Doğuşu, Gelişimi ve Geleceği Üzerine

Atilla Yayla*

I. Neden Böyle Bir Yazı?

Bu sene Liberal Düşünce Topluluğu (LDT) 10. yılını idrak ediyor. 10 yıl evvel, 1992'de, bir avuç kadar denemeyecek kadar az sayıda insanın teşebbüsüyle kurulan LDT'nin bugüne kadar gelmesi, hem fikir tarihimiz hem de Türkiye'nin bugünü ve geleceği açısından önemli ve anlamlı bir olaydır. Bir fikir hareketinin 10. yılını sağlıklı biçimde tamamlaması, onun tam bir tarihinin yazılmasının zamanının yaklaştığının en açık işaretidir. Hiç şüphe etmiyorum ki, ileride, LDT içinde ve dışında, ayrıntılı bir LDT tarihi yazma işiyle meşgul kimseler olacaktır. Bu çabalara katkıda bulunmak için, başından beri LDT'nin içinde yer alan bir kimse olarak, sahip olduğum bilgileri yazıya dökmek, bana ihmal edilmemesi gereken bir görev gibi görünmektedir.

LDT'nin doğuşu 1980'lere kadar gitmektedir. LDT'nin doğuş ve bugüne geliş hikâyesini yazmak, bir bakıma, 1980'lerden bugüne Türkiye'nin entellektüel tarihini kuş bakışı incelemek anlamına gelmektedir.¹ Aynı şekilde, LDT

nin kurucularının şahsî entellektüel öyküleri ve dolayısıyla benim kişisel hikâyem, bir ölçüde, LDT'nin tarihiyle çakışmaktadır. İleride daha ayrıntılı olarak ve çok sayıda kişi tarafından ele alınması, anlatılması gereken bazı konulardan ve olaylardan, bu yazıda, özetle bahsedeceğim. Böyle bir yazı için, bir bakıma, hem kendi yaşım ve konumum, hem LDT'nin faaliyetlerine hâlâ devam ediyor olması ve hem de benim LDT içinde bulunuyor oluşum sebebiyle, vaktin erken olduğu düşünülebilir. Bu kısmen doğrudur. Ne var ki, bazı şeylerin unutulmadan kayda alınması ve ileride LDT tarihini yazacaklara ilk elden ve doğru bilgi sağlanması da her bakımdan önemlidir. Bu yazıyı kaleme alıştaki başlıca saikim hem LDT'nin on yılını değerlendirmek hem de LDT tarihiyle ilgilenecek kişilere ilk elden bilgi ve kaynak sağlamaktır.

yansıtmış gibi bir ifade tarzı kullanacağım. LDT üyelerinin, kimi an ve durumlarda, bir tür kolektif bir kimliğe büründüğü vaki olmakla birlikte, LDT kemikleşmiş bir kolektif kimliğe tekabül etmez. Bu yüzden, yazının bazı yerlerinde LDT ismini veya çoğul zamirini (biz) kullanımın bir kolektif kimlik meselesinden ziyade üslup meselesi olduğunu ve daha iyi bir ifade tarzı bulamadığım için bu yola başvurduğumu okuyucunun bütün yazı boyunca aklında tutmasını dilerim.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İİBF. Öğretim Üyesi.

¹ Bu yazıda zaman zaman sanki LDT kolektif bir kimliği

II. 1960'lardan 1980'lere Türkiye'nin Entellektüel Ortamı

LDT'nin niçin ve nasıl doğduğunu ve bu doğuşun ne anlama geldiğini tam olarak anlamak için 1960'lardan bugüne uzanan dönemin genel şartlarına ve entellektüel ortamına göz atarak işe başlamak gereklidir. 1960 askerî isyanının ardından yapılan 1961 Anayasası, görünürdeki yapıcılarının ve onlara bu anayasayı yapma talimatı veren silâhlı bürokratların benimsediği bir hedef üzerinde odaklanmaktaydı. Bu hedef, yeterince çağdaşlaşmadığına, oy hakkını yanlış kullanarak seçilmesi gerekenleri -egemen elitleri değil başkalarını, yani yanlış kimseleri seçtiğine inanılan "cahil-cuhelâ halk" takımının siyasî sistem üzerindeki gücünü azaltmaktı. Başka bir deyişle, "baldırı çıplak ve cahil halk kitleleri"nin tercih edebileceği yanlış partilerin ve liderlerin sistem içindeki hareket alanını ve sistemi dönüştürme gücünü, onları kimi alanlarda fiilen neredeyse tamamen etkisiz hale getirecek şekilde sınırlandırmaktı. Zira, darbecilerin zihniyetine göre, demokrasiye geçme tarihi olan 14 Mayıs 1950'den beri bütün seçimlerde halk hep yanlış lideri (A. Menderes) ve yanlış partiyi (DP) seçmişti. Bu, olacak şey değildi; Cumhuriyete ve cumhuriyeti kurduğu iddia edilen partiye (CHP) ihanetti. O yüzden, öyle bir düzenleme yapılmalıydı ki, gerçek iktidar, kendilerini "cumhuriyet muhafızı" olarak gören bürokratların elinde kalmalıydı. Halkın seçtiği iktidar bir taraftan bürokratik iktidarla, öte yandan temel amacı sistemi (egemenlerin iktidarını) korumak olarak tespit edilen yüksek yargı (özellikle Anayasa Mahkemesi ve Danıştay) yoluyla sınırlandırılmalıydı. Bu anlayış, daha sonra, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat darbecilerinin ardından yapılan yapısal ve hukuksal düzenlemelerle iyice pekiştirilecekti.²

1961 Anayasasının bir başka ve bu kez olumlu sonucu, DP'nin bazı anti-demokratik uygulamalarına (basın özgürlüğünü sınırlama, muhalefeti haksız baskı altına alma teşebbüslerine) tepki olarak ve daha ziyade DP çizgisinde muhalif kesimlerin işine yarayacağı inancıyla olsa gerek, bazı temel hak ve özgürlüklerde nisbî bir iyileşme sağlamasıydı. İfade özgürlüğü ve yansımaları (basın özgürlüğü vs.) bu haklar arasındaydı. 1960 silâhlı darbesi ülkede belli bir kesimde "gerçek" bir devrime, yani "sosyalist devrim"e ulaşma yolunda kuvvetli bir umut uyandırmıştı. Bu umudun sahiplerinin bir kısmı subayları bir manivela olarak kullanma hayaliyle ordu içinde darbeci cuntalar oluşturma çabalarına girişirken, bir kısmı da klâsik sosyalist faaliyet çizgisini izlemekteydi. Her halükârda, 1960 darbesi sonrasında muazzam bir entellektüel, kültürel, fikrî faaliyet hızlanması oldu. O zamana kadar gerek taktik/stratejik sebeplerden, gerekse gördükleri ağır baskıdan dolayı yer altında kalan ve görüş, talep ve emellerini doğrudan değil dolaylı ifade etmeye özen gösteren sosyalist-komünist hareketler artık yer üstündeydi ve kendini daha açık tarzda ortaya koymaktaydı. Kollektivizmin bu en asil ve en iddialı türünü savunanların faaliyetleri ve etkileri, bir süre sonra başka kollektivist hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olacaktı. En belirgin vasıfları anti-komünizm ve temel hedefleri de komünizmle mücadele etmek olan bu tepkisel hareketler tutarlı ve yeterince derin bir felsefî temelden yoksundu. Bu, kollektivizmin bir türüne başka bir türüyle, diktatörlük çağrılarının bir çeşidine başka bir diktatörlük çağrısıyla karşı çıkmaktan başka bir anlam taşımıyordu. Bu sağcı kollektivistlerin en sık vurguladığı şey milliyetçilikti. Komünizme düşmanlıkları pek belirgindi; ama fikir plânında savundukları şeylerin çoğu ya doğrudan doğruya sosyalist tezlerdi veya sosyalizmden mühlhem cılız türetmelerdi.

² Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, 3. Baskı Ankara: Liberte Yayınevi, 2000.

1980'lere kadar bu böyle geldi. Yani, 1960-1980 devresinde Türkiye'de egemen olan yaklaşımlar kolektivizmin sağ ve sol versiyonlarıydı. Bunlar arasında ağır basan ise sol kolektivizmdi. O kadar ki, entellektüel muhitlerde sola sempati duymamak, sosyalist olmamak neredeyse ayıptı. Anti-komünist olmak kınanacak bir tavidir. Hatta, hızını alamayan bazılarına göre solcu olmayan insan olamazdı, en azından, aydın olamazdı. Sol fikirlerin bir türüne bağlı olmak aydın olmanın ön koşuluydu. "Sağcı aydın" veya "muhafazakâr aydın" sözü âdeta kavramsal bir çelişki gibi algılanmaktaydı. Bugün dahi bu anlayışın ne kadar değiştiği araştırılmaya muhtaçtır³; ama 1960'lar ve 70'ler insanları psikolojik olarak terörize etme mekanizmasının acımasızca ve ahlâksızca işlediği yıllardı. Sol cenahın aydın olmayı sosyalist (en azından solcu) olmakla özdeşleştiren tavrı abartılı ve bu tavrın tezahürleri çoğu zaman insafsız ve çirkin olmakla beraber, entellektüel alandaki sol hâkimiyetinin ve solun diğerlerini, özellikle sağcı ikizlerini küçümsemesinin nisbî bir haklılığı yok değildi. Anti-komünizm edebiyatıyla vaktini geçiren sağcıların büyük bir bölümü hem fikrî olarak çok zayıf ve temelsizdi, hem de, ironik bir şekilde, ideolojik tercihlerini nerede demirleyebileceğinin farkına varmayan sosyalistlerdi/nasyonal sosyalistlerdi. Bunların komünizme karşı ciddiye alınabilecek, doğru dürüst temelleri olan bir eleştirileri yok gibiydi. "Kahrolsun komünizm", "komünistler Moskova'ya" diye bağırmanın ve daha sonra sosyalist hareketlere mensup kimselerle sokak kavgaları yapma-

³ Çok değişmediğini söylemek herhalde abartma olmaz. Bu ülkede sağ daha iyi eleştirilir; sol ise, eleştiriliyor gibi yapılırken, "solcu olduğunu söyleyen", "solcu olduğunu iddia eden", "kendini solcu sanan" gibi ifadelerle aklanır ve yüceltilir. Bu kavrayış öylesine yaygındır ki, sağcılar bile bunu yapar. Bu zihniyete göre, sol, ne yaparsa yapsın, kirlenmeyecek, kirlenilemeyecek asil ve yüksek bir idealdir. Sağ ise zaten doğuştan kirlidir, kötüdür.

nın ötesine geçen bir "fikir faaliyetleri" yoktu. Sosyalistleri ideolojik bakımdan kökü dışarda bulunmakta ve sosyalizmi de yabancı bir ideoloji olmakla suçlamak, en büyük eleştiri silahlarıydı. Ama bu suçlamaların sosyalistler için zaten bir anlamı yoktu; ve üstelik milliyetçiliğin felsefi kökleri de zaten dışardaydı.

1960 ile 1980 arasında kolektivizmin sağ ve sol versiyonlarına karşı, bireyciliği ve liberalizmi savunan akımlar pek mevcut değildi. Şurada burada tek başına kolektivizme karşı duran, bireyciliği, piyasa ekonomisini ve liberal demokrasiyi savunan yazarlar vardı; ama bunların sesi, ters istikamette esen kuvvetli rüzgârlarda kaybolmaktaydı. Bu yazarların yaptığı âdeta ümitsiz bir kahramanlık. Kahramanlardan biri, merhum Namık Zeki Aral, 1960'ların başında, liberal tezleri ve piyasa ekonomisini dirayetle savunan yazılarıyla yükselen sol kolektivist dalgaya karşı mücadele etmekteydi. Makaleleri hayranlık uyandırıcı bir derinlik taşımaktaydı, akıcı ve berraktı, kuvvetli bir mantık ve muhakeme örgüsüne ve akılcı ve müdellil gözlemlere dayanmaktaydı. Ama kibar kolektivist sol dalgaya karşı koymak için yetersizdi.⁴ Nitekim, vefatından sonra, Aral da, yazıları da, birkaç yıl içinde unutulup gitti.

1970'lerde liberal iktisat anlayışının kavgasını veren bir diğer önemli akademisyen Aydın Yalçın'dı. Yalçın, siyaseti bırakıp her türlü sosyalist fraksiyonun cirit attığı Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 1970'lerin başında döndüğünde Fakülte'nin irrasyonel bir sosyalist devrimcilik cereyanının batağına düştüğünü gördü. SBF, sosyal bilim eğitimi yapılan bir yer olmaktan ziyade, öğrencilerin Marksizm istikametinde endoktrikasyona tâbi tutulduğu bir yer haline gelmişti. Gerek anti-Mark-

⁴ Namık Zeki Aral'ın sosyalist kolektivizme karşı mücadelesi hakkında bir fikir edinmek için bkz. Namık Zeki Aral, *Toplumumuzda Doktrin Tartışmaları*, Ankara: Liberte Yayınları (yakında çıkacak) (ilk baskı, 1962).

sist gerekse sosyalist olmakla beraber fraksiyoncu çılgınlıktan hoşnut olmayan hocalar, bazen çaresizlik bazen de korku içinde beklemekteydi. Hiç kimsenin Marksizm adına Fakülte'ye giydirilen tahakküme karşı çıkma gücünün olmadığı bir ortamda, Yalçın, okuttuğu ders gereği (İktisadî Düşünce Tarihi) Marksizmin iktisadî tezlerini de ele alıp tahlil etmekte ve bunların niçin işe yaramaz olduğunu bir bir göstermekteydi. Bu tavrı onun sosyalist fraksiyonların hedefi haline getirilmesine neden oldu. Dersleri boykot edildi, sabote edildi, sonra bir Marksist hocayla paylaşıldı. Ölüm tehditleri aldı, öğrencileriyle bazı dersleri ancak odasında ve jandarma korumasında yapabilmekteydi. Bütün bu baskılara rağmen A. Yalçın, derslerinde, entelektüel dürüstlükten ve gerçeğe sadakatten vazgeçmedi. Onun dersini alanlar, A. Smith'den enine boyuna haberdar olur ve özellikle I. Berlin'in Marx biyografisine dayanan anlatımlarından Marx ve Marksizm hakkında Fakülte'de başka hiç kimseden duyamayacakları bilgi ve yorumlara ulaşırdı.

Mamafih, daha önce de vurguladığım gibi, bu tek tük çabaların dengeleyici bir etkisinin olması hiçbir şekilde söz konusu değildi. Ülke entelektüel alanda bir kolektivist tez (sosyalizm) ile onun yine kolektivist anti-tezi (Türk milliyetçiliği) nin anaforuna kapılmış gitmekteydi. Ne yazık ki, bu kolektivist tezlere cevap olarak doğacak başlıca akım da, bireyci bir tez olmayacak, kolektivizmin bir başka türü hüviyetinde zuhur edecekti. Bu, özellikle 1979 İran İslâm Devriminden hız ve ilham alacak olan İslâmcılık akımıydı. 1980'ler İslâmcı akımların yükselmesine şahitlik yapacaktı. Özetle, ne 1960'larda ne 1970'lerde ne de 1980'lerde Türkiye'de etkili, yetkin ve yeterli bir liberal akım boy gösterebilecekti.

III. Neden ve Nasıl Liberalleştim?

Benim ailem, Osman Bölükbaşı'nın Kırşehirli olmasından ötürü Millet Partiliydi. Adnan

Menderes'in haksızca ve zalimce asılışı ailemi DP'ye yaklaştırmıştı. Geleneksel Anadolu muhitinin temel özelliği olan anti-komünizm de aile ortamında yansımakta ve büyüklerimiz bizim ne olduğunu bilmediğimiz kendilerinin de ne olduğunu bildiği şüpheli bir şeye, yani komünizme şiddetle karşı çıkmaktaydı. Bu genel hava içinde Siyasal Bilgiler'e girdiğimde, kafamda ideolojilerle ilgili net bir ayrışma, açık bir tercih yoktu. Okulum sol kolektivizmin, takıldığım gençlik grubu ise sağ kolektivizmin ortamıydı. Aileden gelen anti-komünistlik ve SBF'nin adının "komünistlerin yuvalandığı" bir yer olarak çıkması daha başta bende bir teyakkuz halinin doğmasına sebep oldu. Dikkatli olmak ve bu "komünist" hocaların beynimi yıkamasına izin vermemek zorundaydım. Fakülteye karşı teyakkuz halindeydim; ama içinde bulunduğum gençlik grubu kolektivizmin komünizmden birçok bakımdan çok da farklı olmayan bir türünü zaten savunmakta ve mensuplarına kültür, inanış tarzı ve kısmen de yaşayış olarak kolektivizmi aktarmaktaydı.

Ne yazık ki, 1975-1980 arası, kolektivizmin bile tadının bozulduğu bir dönem olacaktı. Şiddet olayları yavaş yavaş tırmandı ve zaten çok yetersiz olan fikir ihtilâfları ve tartışmaları ikinci plâna düşmeye başladı. Artık üniversite öğrencisi olarak tek çabamız hayatta kalmaktı. Kimse uzun vadeli plânlar yapabilecek ve günlük hayatın sıcaklığından uzak, soyut düşünce faaliyetlerine girişebilecek durumda değildi. Günler, aylar boşu boşuna akıp gidiyordu. Bu ümitsiz ortam içinde benim bir şansım, çok yakın ve kafa dengi bir arkadaşımın olmasıydı: Hukuk Fakültesi öğrencisi Mustafa Erdoğan. Yıllar sonra geriye dönüp baktığımda, fikir hayatına giriş ve yol buluşta yalnız olmamanın ne kadar büyük bir avantaj teşkil ettiğini şimdi daha iyi anlıyorum...

Mustafa Erdoğan'la Fakülte hayatımızda ortak yan azdı. Ben Siyasal'da, Mustafa Hukuk'ta

eğitimine devam ediyordu. Ama kader bizi kısa bir süre sonra inanılmaz bir yol arkadaşlığına çıkarmak üzere hazırlıklar yapmaktaydı...

Siyasal Bilgiler'deki eğitim, teyakkuz halime rağmen, beni yavaş yavaş bir anti-komünist sosyaliste, Hayek'in tabiriyle sağcı sosyaliste çevirmekteydi. Bu akışa bir engel yine Fakülte'den çıktı: Profesör Aydın Yalçın. Aydın Yalçın'ın İktisadî Düşünceler Tarihi dersini düzenli takip ediyordum. Hocanın ele aldığı konulara hâkimiyetini, çirkin provokasyonlara rağmen vakar ve sükunetini koruyuşunu, iki eli cebinde Konferans Salonu'nun sahnesinde volta atarken hızlı sosyalist gençlerin her türlü "abuk sabuk" eleştiri ve sözlü saldırısını sükunetle cevaplayışını izliyordum. Aslında, her zaman her yerde olduğu gibi, öğrencilerin çoğunluğu sosyalist değildi, ortadaydı, hatta bir kısmı bayağı sağcıydı. Fakat her seferinde Mosca'nın kanunu teyit edilmekte ve teşkilatlı azınlık dağılık çoğunluğa hükmetmekteydi. Sağ muhitlere biraz aşına birisi ve bir anti-komünist olarak Yalçın'ın Marksizmi yerle bir edişi, Marksist militanların buna karşı çaresizlik içinde kalışı, Yalçın'a cevap niyetine yetiştirdiklerinin sloganlardan ibaret oluşu ilgimi çekmekte ve beni sevindirmekteydi. Ama, öbür yandan da, sağ çevrelerin A. Yalçın'la ilgili, mason olduğu, Batıcı olduğu vs. yolundaki sözleri, her şeye rağmen, onunla aramda hissî ve fikrî bir mesafe bırakmaya çalışmama sebep oluyordu.

Üçüncü yılımda müfredat gereği bir seminer hazırlamam gerekiyordu, tıpkı diğer öğrenciler gibi. Seminer alınabilecek hocalar arasında birkaç asistan ve iki profesör vardı. Öğrencilik psikolojisi içinde, birçok arkadaş, öğrencilikten yeni kurtuldukları için daha "kalender" olacakları düşüncesiyle, asistanlara yöneldiler. Ben tersini düşündüm. Tecrübeli olması yüzünden daha az kapris yapacağı kanaati ve bana daha yararlı olacağı umuduyla

bir profesörden ödev almaya karar verdim. İki profesörün adı seminer alınabilecek hocalar listesindeydi: Aydın Yalçın ve Tuncer Bulutay. Bulutay'ın "sıkı" sosyalist olduğu öğrenciler arasında biliniyordu. Yalçın'ı ise derslerinden tanıyordum. Yalçın'ı seçtim ve onun danışmanlığı altında "Osmanlı'nın Dış Borçları" üzerine bir seminer hazırlamaya başladım.

Bu seminer işi Yalçın'ın odasına gidip gelmemi gerektirdi. Ürkeklik içinde başlayan kısa uğrayışlarım daha sonra heyecan duyduğum ziyaretlere ve fikir alışverişlerine dönüştü. Ben 20, hoca 60 yaş civarındaydık; ama yaş farkı iyi bir diyalog kurmamızı engellemedi. Aydın Hoca'da bilgi, nezaket, vakar, kendine güven gördüm. Onunla uzun sohbetler yaptım. Gençliğin bilgisizliği, aceleciliği ve toptancılığı içinde söylediğim her şeyi dikkate aldı. Bu beni etkiledi ve sağ çevrelerin Yalçın'la ilgili etiketleme ve karalamalarını gözümde önemsizleştirdi. Hocayla teması, arkadaş grubumun baskılarına rağmen kesmedim. Sonraki sene Yalçın'ın Türkiye İktisat Tarihi dersini seçen 8-10 kişiden biriydim. Bu dersleri koridorda bir manga jandarma beklerken Yalçın'ın odasında yapardık. 1979 sonlarına doğru A. Yalçın bana *Forum* dergisini *Yeni Forum* adıyla tekrar çıkaracaklarını söyledi ve bu dergide tashih işlerinde çalışıp çalışamayacağımı sordu. Cevabım hayır oldu; ama, iki sene sonra, 1981'de, Yeni Forum'un çekirdek kadrosunda yer almak üzere, orada olacaktım...

Fakülte'yi 1980'de bitirdiğimde ülkede tuhaf bir durum vardı. 1980 ilkbaharı bir taraftan Demirel hükümetinin ekonomiye nefes aldırın icraatları (24 Ocak tedbirleri ve sonrası) diğer taraftan yükselen ve kiteselleşen şiddet olaylarıyla geçti. 12 Eylül darbesi olduğunda ülkede ilân edilmemiş bir iç savaş vardı. Herkes gelecek hakkında ümitsizdi. Ben de istikballe ilgili bir şey düşünemiyordum. A. Yalçın'ın etkisiyle öğretim üyeliği

gönlümden geçiyordu; ama ülkenin genel ortamı ve benim bir Anadolu çocuğu oluşum heyecan ve taleplerimi frenliyordu.

Mustafa Erdoğan da aynı dönemde Hukuk'tan mezun olmuştu. Artık birlikte daha çok vakit harcıyorduk. İkimiz de bir arayış içindeydik. Ne yapacaktık, ne yapmalıydık? Beni sarsan bir şey, komünizme karşı olduğumu zannetmeme rağmen aslında bir sosyalist olduğumu keşfetmemdi. Komünizme karşıydım ama, sosyalizmin temel tezlerini bilmeden savunuyordum. Fakültem, ülkenin genel kültür ortamı ve takıldığım gençlik grubunun fikrî atmosferiyle spontane bir dayanışma içinde beni sağcı sosyalist haline getirmişti. Sosyal bilim (iktisat) tahsil etmiş biri olarak ne biliyorum diye kendimi yokladığımda aklıma gelenler hep üretim ilişkilerinin belirleyiciliği, alt yapı-üst yapı ilişkileri, toplumların ilkel komünal toplumdaki komünist topluma doğru seyahati, sömürü, artı değer, kapitalizmin kötülüğü vesaireydi. Tabii, bu arada, M. Soysal'ın anayasa hukuku dersinde kullanılan teksirinden, gerçek demokrasinin ABD'de değil SSCB'de bulunduğunu da öğrenmiş bulunuyordum. Birey fikri kafamda yoktu. Bir sınıfı değilse de toplumu veya milleti önemsiyordum. Devletin çekip çevireceği bir ekonominin iyi ve yararlı olacağına inanıyordum. Kapitalizmden nefret ediyordum. Liberalizm diye bir şeyden haberdar değildim. Sadece, birkaç cümleyle, sosyalist hocalarımızdan, liberalizm ile faşizmin bir paranın iki yüzü gibi olduğunu öğrenmiştim. Aslında sosyalizm ile faşizmin bir paranın iki yüzünü teşkil ettiğini öğrenmem için iki üç yıl vardı önümde. Bütün yaşitlarım gibi demokrasiyi önemsemiyordum. Çoğu öğrenci gibi benim nazarımda da demokrasi ya olsa da olmasa da bir şey farketmeyecek bir şeydi; zaten her rejim, bir tür demokrasi teşkil etme potansiyeline sahipti. Kadir-i mutlak bir otorite toplumu çekip çevirmeli,

herşeyi düzenlemeli, halkın refahını ve saadeti sağlamalıydı.

Ya bireycilik? Liberalizm? Gerek SBF'de, gerek ülkenin genel kültür ortamı içinde, gerekse gençlik gurubunda liberalizmi öğrenmem ve liberal olmam neredeyse imkânsızdı. Piyasada bu konuyla ilgili Türkçe kaynak bulmak pek mümkün değildi. Hocalarımızın da bu yönde herhangi bir telkin ve tavsiyesi olmazdı, olamazdı. Netice itibariyle herşey beni kolektivizmin şu veya bu versiyonunu benimsemeye yöneltiyordu...

Yine de şanslıydım. Bir kere tabiatımda özgürlükçü bir yan vardı. Otoriteyi ve hiyerarşiyi sevmiyordum; her türlü tören ve seremoniden, eşitsiz ortam ve ilişkilerden her türlü resmî otorite ve hiyerarşiden, tabir caizse, "gıcık kapıyordum". İkinci olarak, benimle aynı tecrübeleri yaşayan ve birbirimize açılabilmiş bir arkadaşım vardı, yani yalnız değildim. Üçüncü olarak, meraklıydım ve okumayı seviyordum. Okumak bana, zaman ve mekân sınırlılıklarını aşarak, bilhassa geçmişe zihni yolculuk yapabilme ve daha önceki insanların tecrübesinden dersler çıkarabilme imkânı veriyordu. Yıllar sonra Sovyet rejiminin muhaliflerinden V. Bukovski'nin de komünizm öncesi Rus klâsiklerini okumaktan çok yararlandığını ve komünist ütopyacılığa bu şekilde direndiğini sevinçle öğrenecektim. Ve son olarak, A. Yalçın ve Y. Forum çevresi bana kolektivizme mahkûm olmak zorunda olmadığımı, başka dünyaların mevcut olduğunu öğrenme fırsatı sağlıyordu. Bilhassa Y. Forum benim için âdeta bir hayat kaynağıydı...

Fakülteyi bitirdikten sonra M. Erdoğan'la birlikte Yüksek Lisansa başladık. Bu, daha çok okumak, daha çok insanla temas kurmak demektir. Okumaya ve öğrenmeye âdeta açtık. Kafamızda olduğu gibi kalbimizde de volkanlar patlıyordu. Yıllar boyunca her ortamda ve her vesileyle yaptığımız uzun soh-

betler, sonunda bizi 1982-1983 gibi nisbeten erken bir tarihte totaliterizmin ne olduğunu anlama noktasına getirmişti. Evet, bizim gençlik grubumuz da, sosyalistler de, hızla yükselmekte olan İslâmcılar da, hepsi totaliter kafalıydı. Türkiye'nin egemenleri de öyleydi. Türkiye'nin de, dünyanın da başının belâsı totaliter zihniyetti. Bu zihniyetin ideolojik rengi ikinci derecede önemliydi, ana kalıp hep aynıydı. Totaliterizmin ne olduğunu yaşayarak, gözleyerek öğrenmiştik. Tartışma ve fikir alışverişlerimizde kısmî bir totaliterizm teorisi de geliştirmiştik. Sonraları iki kaynak imdadımıza yetişecekti. G. Orwell'in "1984"ü ve Juan J. Linz'in "Totaliter ve Otoriter Rejimler"i. Artık daha net bir görüşe sahiptik. 1980'lerin ortasına varmadan problemi teşhis etmiştik: Totaliter zihniyet ve tatbikat.

Bunlar olurken *Y. Forum* dergisi çevresiyile, daha doğrusu A. Yalçın ile ilişkilerimiz de sıklaşmaktaydı. Yalçın'ı ikna ederek, 1984'te Orwell'in 1984 adlı romanı üzerine bir panel tertip ettirdik. TOBB salonunda (Bakanlık Ankara) yapılan bu panelde A. Yalçın, E. Özbudun ve ben konuşmacıydık. Ben, o panelde, sayıları 150'yi bulan dinleyiciler arasında oturan kader ve fikir arkadaşım M. Erdoğan'ın gözlerine de bakarak, uzun fikir alışverişlerimizden mühlhem, totaliterizmin bir anlamda özel hayatın kanunlaştırılması demek olduğu yolundaki tanımımızı tekrarladım. Aynı panelde, bizden önemli ölçüde etkilenen ve daha sonra LDT macerasında "omuz omuza" olacağımız İhsan Dağı da dinleyiciler arasındaydı.

Y. Forum'daki entellektüel faaliyetler bir taraftan ufkumuzu açıyor, diğer taraftan da bizi sayıları yavaş da olsa artan genç arkadaşlarımız için bir çekim merkezi haline getiriyordu. A. Yalçın'ın ağzından, I. Berlin, F. A. Hayek, M. Friedman gibi isimleri ilk defa *Y. Forum*'un yazı kurulu toplantılarında veya Hocayla özel sohbetlerimizde işittik. Aydın Hoca'nın entellektüel derinliği, kendine olan

güveni ve bize duyduğu itimat ve saygı bizim kendimize olan güvenimizi ve cesaretimizi de artırmaktaydı. Yayın kurulunda yer alan O. Morgil, Erdal Türkkkan, İsmet Ergün, Emin Çarıkçı, Osman Okyar gibi akademisyenler ve M. Arif Demirer gibi fikirlere ilgi duyan işadamlarıyla, *Y. Forum* bize totaliterizm denizindeki bir özgürlük adası gibi gelmekteydi.

1980'lerin ikinci yarısının başlarında, bir taraftan SBF'de araştırma görevliliğine devam eder ve akademik çalışmalarımızı -daha doğrusu doktora tezi hazırlama çabalarımızı- sürdürürken, diğer taraftan da *Y. Forum*'da entellektüel faaliyetlere devam ediyorduk. Bu faaliyetler Mustafa'yı ve beni iki noktaya sürükleyecekti. İlk olarak bizi *Y. Forum*'da Aydın Hoca'dan sonraki en önemli pozisyona oturtacaktı. İkinci olarak, *Y. Forum*'u aşmak istememize yol açacaktı. Yangının ortasından geldiğimiz için *Y. Forum* bize çok şey ifade ediyordu. *Y. Forum* bizim paradigma değiştirme operasyonumuzun en önemli dayanaklarındandı. Dünyaya başka türlü bakılabileceğini, ülkeyi kasıp kavuran kollektivist sosyalist tezlerin entellektüel olarak darmadağın edilebileceğini ve zaten edildiğini biz orada gördük. Bu haliyle *Y. Forum* bizim için âdetta çöldeki vaha gibiydi. Bu vahadan yararlandık ve ona katkıda bulunduk.

Ne var ki, *Y. Forum* bir koalisyondu. İçinde liberal unsurlar kadar devletçi unsurlar da vardı. *Y. Forum*'daki en büyük yapıstırıcı anti-komünizmdi. Bu başlangıçta bizi de *Y. Forum*'a çeken unsurlardan biriydi. 1980'lerin ortalarında SSCB'de Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve sonrasında ortaya çıkan bilgi ve belgeler bu ülkenin ve sosyalizmin ne derin bir buhran içinde olduğunu ortaya serdi. Artık sosyalizm gerilemekteydi. *Y. Forum* zafere doğru gitmekteydi. Bu olay yavaş yavaş *Y. Forum*'da da bir ayrışmanın temellerini attı. Anti-komünizm önemsizleştikçe onun yerini başka bir şeyle doldurmak gerekmekteydi.

M. Erdoğan ve ben bunun daha genel bir özgürlükçü felsefe olması gerektiğini hissettik. Başlangıçta ayrıntılarıyla düşündük desem herhalde abartmış olurum. Önce hissettik sonra düşünmeye başladık. 1980'lerin sonlarına doğru daha genel felsefi kaynaklara meylettik. Biz, totaliterizme karşı mücadele ettiğimize inanıyorduk. O halde anti-totaliter fikir kaynaklarından yararlanmamız gerekirdi. Bu çerçevede, S. Sakman aracılığıyla fikirleriyle tanıştığımız A. Rand'ın kolektivizm karşıtı sert yazılarını dergiye taşımaya başladık. Sakman'ı yazmaya teşvik ettik. Mustafa, I. Berlin ve J. Rawls'dan çeviriler yapmaktaydı; M. Oakeshot okumaktaydı. Ahmet Aslan gibi, şahsen tanımadığımız fakat bizimkine yakın fikirleri savunan kimse-lerin yazılarının ve çevirilerinin dergiye gir-mesini sağladık. Etraftaki genç arkadaşlara bir anlamda rehber olmaya doğru gidiyorduk. Mustafa I. Berlin'i, biraz da Y. Sezai Tezel'in tesiriyle, daha fazla okumaya ve okumalarını *Y. Forum*'da yansıtmaya başladı. Ben ise hâlâ yoğun biçimde totaliterizm tahlilleriyle ve demokrasinin temellendiril-mesiyle meşguldüm.

Totaliterizme karşıydık ve totaliterizmin panzehirinin demokrasi olduğunu düşünüyorduk. Şahsen benim muhakemem hayli basit ve fakat aynı derecede sağlamdı: Türkiye etnik, dinî, kültürel bakımdan çoğulcu bir ülkedydi. İhtiyacımız, bu çoğulcu yapıyı barış içinde bir arada yaşatabilecek bir çerçeve kurmaktı. İşte bu çerçeve demokrasiydi. Demokrasiye ihtiyacımız vardı; çünkü bu çoğulculuğun unsurlarının hiçbirinin diğerini veya diğerlerini yok etme imkânı ve gücü yoktu. Zamanla, yani liberalizmin aslı kaynaklarından daha çok etkilendikçe bu çoğulculuğu koruma çabalarının yalnızca rasyonel bir tavır olmakla kalmadığını, aynı zamanda ahlâkî bir boyutunun da olduğunu görecektim. Mustafa ile benim bugünkü görüşleri-

mizin de temelini teşkil eden ve o zamanlar edindiğimiz birçok fikir, okumadan çok tecrübenin ve muhakemenin ürünüydü. Çoğu zaman okuma ve sistematize etme, tecrübe ve hissedikten sonra gelmişti. Ama gelince de gürül gürül ve coşkuyla gelmişti.

Y. Forum çevresi sosyalist totaliterizme karşıydı ve bu çerçevede demokrasiyi savunmaktaydı. Özellikle karşı olunan, tabii ki, Sovyetler Birliği ve Sovyet modelini Türkiye'ye aktarma çabalarıydı. Bundan duyulan korku, ne yazık ki, Aydın Hoca'yı ve *Y. Forum*'u bazı sıcak kavgaların da tarafı haline getirdi. Bu, *Y. Forum*'un ve şahsen Aydın Hoca'nın hakettiği ilgi ve itibarı görmesini engelledi ve onlara dış bileyenlerin negatif imaj oluşturma gayretlerine bulunmaz bir zemin sağladı. Ne var ki, *Y. Forum* içinde de bir ayrışma mukadder görünüyordu. Bu ayrışma en fazla 1997'ye, yani 28 Şubat'a kadar ertelenebilirdi ve şaşırtıcı olmayan bir şekilde daha erken bir tarihte ortaya çıktı.

Hepimiz komünizmin kaba totaliterizmine karşıydık; ama, ya ülkemizde de kısmen totaliter yapılanma ve bunun birçok alanda yansımaları varsa ne yapacaktık? Yani, sosyalizme karşı özgürlükçü perspektifimizi ülkemizi tasvir ve tahlil ederken de kullanabilecek miydik? Ve, kullanırsak, ortaya çıkacak tablo karşısında nasıl bir tavır takınacaktık? Bu problem 1980'lerin ikinci yarısında yavaş yavaş *Y. Forum*'da belirmeye başladı. İki tipik problem alanı, Kürt sorunu ve lâiklik meselesiydi. Kürt sorunu nadiren konuşulurdu ve konuşulduğunda da, hatırlayabildiğim kadarıyla, Aydın Hoca resmî görüşe hayli yakın dururdu. Lâiklik meselesi de Özal hükümetleri döneminde türban vesilesiyle bazen gündeme gelirdi. Bir defasında Aydın Hoca'nın türban kullananları eleştirmek için "bunlar, türban takmakla, sosyolojik olarak, biz sizden değiliz diyorlar" mealinde sözler söylediğini ve yasakçılığı savunma eğilimine girdiği-

ni; benim de, “biz kim, siz kim, bizden olmamaya hakları yok mu?” şeklinde itiraz ettiğimi hatırlıyorum. Mamafih, başka olayların ve sözlerin benim üzerimde bıraktığı izlenim odur ki, Aydın Hoca, dinî hak ve özgürlükler konusunda da, Kürt sorununda da, yeterince liberal bir pozisyonda değildi. Hatta, bir anlamda, düpedüz Kemalistti. Nitekim, Mete Tunçay’la, Tunçay’ın “Tek Parti”⁵ kitabı üzerine girdiği hayli çirkin polemik bunun bir yanmasıydı.⁶ Aydın Hoca bir şehit çocuğuydu. Annesi, kendi tabiriyle, “Cumhuriyet’in ilk kadın öğretmenlerindendi”. Hoca, sosyalizme inanmaktan vazgeçen U. Mumcu ile bile bu konularda anlaşabilirdi -nitekim sonra öyle oldu. Komünizme karşı mücadelede heyecanlanır ve sık sık “gerçek Kuvayı Milliye biziz” derdi. Bugün yaşasaydı, 28 Şubat’ın problem alanlarında hangi görüşü savunuyor, kimlere yakın duruyor olurdu bilmiyorum. Ancak, LDP’nin yanında yer alacak idüğinden emin değilim.

Lâkin, Aydın Hoca’nın görüşünün *Y. Forum*’da baskın görüş haline gelme ihtimali zayıftı. Erdal Türkkân, Osman Okyar gibi hocalar daha mutedil ve daha özgürlükçü bir çizgideydi. Aydın Hoca’nın kendisi de, görüşleri ne olursa olsun, mutedil, mantıklı, nazik bir insandı ve kendisiyle herşey tartışılabilirdi. Bu konularda kendisine en yakın kişi, *Y. Forum*’un yayımına katkıda bulunan, ama en azından son zamanlarda derginin fikrî çizgisinde pek ağırlığı olmayan eşi Nilüfer Yalçın’dı. Haklılığı ispatlanmış görüşlere karşı savaşı bir tutumu yoktu Yalçın’ın. Ve en önemlisi, hak vermese bile dinlemeyi bilirdi.

⁵ Mete Tunçay, *T.C.’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992. Tunçay’ın bu kitabı Tek Parti dönemine ait çalışmaların en yetkinlerindedir.

⁶ Aydın Hoca’nın hayli Kemalist oluşunun bir diğer göstergesi, o zamanlar Sovyet aleyhtarı olan Aydınlıklar’la olan fikrî yakınlığıydı. Aydınlıklar, Hoca’yı, Sovyet aleyhtarlığından dolayı çok tutar ve hatta SBF’de Sovyetçi Marksist militanlara karşı korumaya çalışırlardı.

Y. Forum’daki ayrışma, daha doğrusu M. Erdoğan ve benim *Y. Forum*’un dışına taşmamız, Kürt sorunu ve lâiklik çıkmazıyla ilgili, somuta varan ve beraberliği imkânsızlaştıran tartışma ve restleşmelerden çok, genel felsefe farklılaşması ve yapmak istediğimiz şeyi yapma/yapmaya çalışma şekliydi.

Aydın Hoca hoş bir insandı. Bizler âdeta onun asistanı gibiydik. *Y. Forum* muhteşem bir entellektüel çabaydı. Ama misyonunu tamamlamaktaydı. Sosyalizm çökmekteydi. *Y. Forum* sosyalizme karşıydı. Biz de sosyalizme karşıydık; ama Türkiye Cumhuriyeti adına veya hesabına değil, özgürlük ve adalet adına karşıydık. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, bizim referansımız özgürlüktü, Türkiye Cumhuriyeti’nin ardında yatan devlet felsefesi ve pratiği değil. Sosyalizmin gerilemesi ve nihayet çöküşü bizim için özgürlük mücadelesinin bitmesi anlamına gelemezdi. Mücadele devam ediyordu. Üstelik, negatif referans çökmek üzere olduğu ve nitekim çok geçmeden çöktüğü için, genel olarak demokrasilerdeki ve özel olarak Türkiye’deki özgürlüksüzlüğün projektör altına alınması lâzımdı. Oysa Aydın Hoca’nın kafasında böyle bir mesele yoktu. Kaldığı kadarıyla sosyalist adacıklarla kavgaya devam ve Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye’ye benzetilmesi, özellikle bu ikincisi Aydın Hoca’nın benim dediği ve *Y. Forum*’a da yüklemek istediği yeni misyondu.⁷ Bu misyon çeşitli sebeplerden dolayı o kadar ilgimizi çekmiyordu. Bir defa ortada bir model yoktu. Önce Türkiye’nin gerçek anlamda demokratikleştirilmesi gerekiyordu. İkincisi, özgürlük herşeyden önemliydi. Sadece sosyalizme cephe almakla yetinmeyip, özgürlük düşmanı her felsefeyle,

⁷ Nitekim, bu misyonun ifası için Aydın Hoca *Y. Forum* aracılığıyla 1991’de Bodrum’da ve 1992’de Bakü’de, Mustafa ve benim de katıldığım, Türk Cumhuriyetlerine model önemeye yönelik toplantılar düzenledi.

ister mahallî ister uluslararası olsun, entellektüel anlamda hesaplaşmak lâzımdı. Özgürlük felsefesi/bilgisi bizim kana kana içmek istediğimiz bir pınardı. O felsefenin keşfi Mustafa ve benim âdeta yeniden doğuşumuzdu.

Aydın Hoca derin birikimi olan bir entellektüeldi. Okumayı müthiş severdi. Onun kadar çok okuyan bir ikinci kişi, kendim dahil, bilmiyorum. Ama o aynı zamanda bir aksiyonerdi. *Y. Forum*'un herşeyiyle ilgiliydi. Soğuk savaş dönemi ister istemez onu buna mecbur etmişti. *Y. Forum*'da bir tarz geliştirmişti. Dergi onun için evlâdı gibi bir şeydi. Çoğu zaman yazıların yarısını tek başına yazardı. Her zaman iyimser ve enerjikti. Bu özellikler bir bakımdan avantaj, başka bir bakımdan dezavantaj teşkil etmekteydi. Hocanın *Y. Forum*'u evlâdı gibi görmesi derginin kurumlaşmasına engel olacak faktörlerden biriydi.

Aydın Yalçın şanslı bir insandı. Müthiş bir entellektüel kavga yürüttüğü sosyalizmin ve onun beslediği SSCB'nin çöküşünü gördü. Aynı dönemi ben de onunla birlikte yaşadım. SBF'de hâlâ sosyalistler egemendi; ama biz üç-beş tane liberal muzaffer olduğumuzun farkındaydık. SBF'deki lokal sosyalist hegemonya bir şey ifade etmiyordu. Önemli olan tarihin ve hayatın kimi haklı çıkardığıydı... Ve tarih, hayat, tecrübe bizim haklılığımızı ispat etmişti.

SSCB'nin çöküşü ve "tek bağımsız Türk Devleti"ne yeni kardeşler gelmesi Aydın Hocayı bir çeşit Türkçülük çizgisine çekti. Oysa, Mustafa ve ben daha genel bir özgürlük meselesi haline getirmek istiyorduk *Y. Forum*'u. Derginin iki ayda bir çıkmasını, imzasız-anonim yazıların kaldırılmasını, daha soğukkanlı olunmasını, kalıcı ve daha kurumlaşmış hale gelmenin hedeflenmesini teklif ettik. *Y. Forum* yayın kurulu toplantılarında bu teklifler reddedildi. Hocayla özel konuşmalarımızdan da bir sonuç çıkmadı. Aydın Hoca bu yeni

çizgide ısrar edince; bize, yavaş yavaş *Y. Forum*'la bağlarımızı gevşetmekten başka yapacak şey kalmadı.

IV. Demokrasiden Liberalizme

Bu arada bizim entellektüel serüvenimiz de devam etmekteydi. Totaliterizmden duyduğumuz korku ve kendimizi totaliterizme karşı konumlandırma görevi, bir süre sonra, başka sulara yelken açmamıza neden olacaktı. Şahsen demokrasiye ilk sahip çıktığımda neredeyse problemin -çoğulcu toplumu yaratma- çözümünü bulduğum veya başkalarının bulduğu çözümü nihayet bir köşesinden yakaladığım kanaatindeydim. Buna karşılık, iki alanda eksikliğim vardı. İlk olarak, demokrasiye atfettiğim değerlerin -kuvvetler ayrılığı, temel insan hakları, anayasacılık, hoşgörü vs.- ne ölçüde demokrasinin "malı" olduğunun farkında değildim. İkinci olarak, iktisadî model konusunda yeterince kafa netliğine ulaşamamıştım. İktisat mezunu olmam bir avantaj mı yoksa bir dezavantaj mıydı, seçemiyordum. Fakültede ne yazık ki ciddî ve yeterli bir piyasa ekonomisi bilgisi edinememişim. Dönemin her sağcısı veya solcusu gibi devlet kontrollü bir ekonomik modelin hem insanlık hem de Türkiye için uygun ve yararlı olacağı kanaati kafamda hayli baskındı. Mamafih, *Y. Forum*'da yayınlanan kapitalizm savunucusu isimlerin yazıları -meselâ M. Friedman'dan "Kapitalizm ve Özgürlük" adlı bir parça- düşüncemi yeni ufuklara açılmaya zorluyordu. Açıktı ki, benim entellektüel-akademik çalışmalarım iki eksen üzerinde ilerleyecekti. Siyaset bilimi/ siyaset felsefesi ve politik iktisat.

Demokrasinin iyi ve insanî bir hayat için gerekli olduğu ve fakat yeterli olmadığı kavrayışı Mustafa Erdoğan'ın ve benim kafamda ayrı ayrı gelişti ve daha sonra birleşti. Bu sefer de, buluşumuzu hem hissediş ve tecrübeyle hem de başkalarının yönlendirmesinden ziyade kendi çabalarımızla ulaşmak sure-

tiyle yapmıştık. Bunu ilk yazıya döken Mustafa oldu. 1988'de İngiltere'de bulunduğum esnada bana gönderdiği bir mektupta demokrasinin nihaî amacı veya işin esasını teşkil etmediğini; onun da altında yatan bir şeylerin bulunması gerektiğini söylemekteydi. Bu elbette liberalizmdi. Liberalizmin demokrasiden daha evvel geldiğini ve daha önemli olduğunu ben bir ilginç şahsî tecrübeyle damla damla yaşayarak kavradım.

1980'lerin sonunda demokrasi üzerine bir kitap yazmaya karar verdim. Bu aynı zamanda doçentliğe hazırlık çalışması olacaktı. İlgili literatürü önce Türkçe -ki o zaman çok daha zayıftı- sonra İngilizce okumaya başladım. Başlarda büyük bir entelektüel tatmin duyuyordum. Ama bir süre sonra yavanlık hissetmeye başladım. O zamanlar SSCB de çökmemişti ve demokrasi benim için değilse bile çoğu kimse için hayli bulanık bir konu ve kavramdı. Sosyalist rejimlerin bile bir tür demokrasi olduğu iddia edilmekteydi. Bir süre sonra bir teknik olarak demokrasiyle uğraşmanın beni tatmin etmeyeceği kanaatine vardım ve bu sefer liberal demokrasi üzerine bir kitap olsun yazayım dedim. Artık okuma konum liberal demokrasiydi. Liberalizmsiz demokrasi zaten bir fanteziden ibaretti, demokrasi dediğimiz aslında liberal demokrasiydi.⁸ Bu doğrultudaki okumalarım beni, ta-

⁸ Bunun hâlâ böyle olduğuna herhalde şüphe yoktur. Son zamanlarda bazı yazarların diline yeni kavramların yerleşmesi bu gerçeği değiştirmemektedir. Meselâ, bu kavramlardan biri olan "radikal demokrasi" bir yönüyle hem kavramsal bir çelişkidir hem de bir demokrasi türü olmaktan ziyade liberal demokrasinin bazı noktalarının haddinden fazla önemszenmesi ve vurgulanmasından ibarettir. Pozitif anlamda alındığında radikal demokrasi demokrasinin en küçük yerleşim birimlerine kadar indirilmesi anlamına gelebilir. "Katılımcı Demokrasiler" de, liberal demokrasiler "katılımcı olmayan demokrasiler" olmadığına göre, liberal demokratım demek istemeyen mahçupların veya liberal demokrasinin felsefî alt yapısı ve tekniklerinden ve bu tekniklerin hem ne ölçüde gerçekleştirilebilir olduğundan ve hem de negatif ve pozitif sonuçlarının neler olduğundan

biatıyla, liberalizmle daha fazla haşır neşir etmekteydi. Yine entelektüel zenginleşme ve tatminle başlayan ve bir noktaya kadar böylece süren okumalarım yavanlık hissettiğim yeni bir noktaya ulaştı. O noktada kesinkes anladım ki, önemli olan, önce gelen, aslanan demokrasi değil, özgürlüktü. Demokrasi özgürlüğün bir siyasal aracı olduğu için -halk iradesinin yansımaları olduğu için değil- kıymetliydi. Özellikle Sartori bana asıl önemli olanın demokrasi değil, liberalizm olduğunu göstermişti. Liberal demokrasiyi gerçekten kavramam ve gerçekçi bir tavırla artılarını ve eksilerini görmemi sağlayan önemli ve fakat daha az tanınan bir diğer yazar Barry Holden'dı. Holden'ın, *Understanding Liberal Democracy*'si düşünce hayatımda gerçekten çığır açan eserlerden biri olarak hayatıma girdi. Demokrasiyle özgürlük arasındaki ilişkinin çok yönlülüğünü görmemde tarih de çok aydınlatıcıydı. Cumhuriyet veya "demokrasi" olduğu halde özgürlükçü olmayan, monarşi veya meşrutiyet olduğu halde özgürlükçü olan rejimler vardı. Öyleyse, benim yapmam gereken, özgürlük üzerine teorik bir şey yazmaktı. Özgürlük çalışmak zaten liberalizm çalışmak demektir ve benim kitap projem son halini alıp liberalizm üzerine bir kitap yazma teşebbüsüne dönüştü.

Aslında, özgürlüğün temel değer ve en büyük amaç olduğunun keşfi, özgürlüksüzlüğün sistemleşmesi olan totaliterizmin felsefî temellerini ve pratiğini kavrayışımın beni kaçınılmaz olarak sürükleyeceği bir noktaydı. Daha evvel de belirttiğim üzere, totaliterizmi önce tecrübe, gözlem ve muhakemeyle kavramış, Mustafa ile bu konudaki tartışmalarımız ve konuşmalarımızdan da çok yararlanmıştım. Kitap olarak önce J. Linz, Z. Brezinski, R. Aron gibi yazarlar, sonra L. Kolakowski,

haberdar olduğu şüpheli yaklaşımların ürettiği hoş bir fanteziden ibaretmiş gibi görünmektedir.

E. Hoffer ve romanlarıyla G. Orwell gelmişti. Özgürlüğün ne olduğunu düşünce plânında kavramaya yönelik yolculuğumda ise ilk olarak J. S. Mill'den ve sonra I. Berlin'den etkilendim. Mill'in özgürlük müdafaası ahlâk temelliydi ve daha ziyade toplumun çoğunluğunun azınlık üzerinde tahakküm kurmasına bir isyan çılgılığıydı. Mill'in bu çılgılığı atmasında, şüphesiz, yaşadığı dönemin hâkim ahlâk kodlarına aykırı bir davranışını – evli bir kadınla, kocasının bilgi ve gözetimi altında bir ilişki- savunma arzusu etkili olmaktaydı. Mill'in savunusunun gerekli fakat eksik ve yetersiz olduğunu, Hayek'in *Kolelik Tolu*'nu okuyunca anladım. Hayek daha kavrayıcıydı ve özgürlüksüzlüğün daha kapsamlı ve sistematik bir eleştirisini yapıyordu. Başka bir deyişle, Hayek, Mill gibi aykırı tecrübeleri olmayanların özgürlüğüyle de ilgiliydi. Ve özgürlüğün var olmasının ekonomik, zihnî, kültürel, siyasî temellerini harika bir şekilde açıklamaktaydı.

Özgürlükle ilgili bilgilenme arayış ve çabalarımız hem Mustafa'nın, hem benim kendisinden çok etkilendiğimiz, önce entellektüel rehberimiz, daha sonra kişisel arkadaşımız olacak bir ismi karşımıza çıkardı. Bu Norman Barry idi. Barry ile öylesine mutabıktık ki, âdeta aynı şeyleri birlikte düşünüyor ve hissediyorduk. Hayatlarımızda çok ortak yön olmalıydı. Nitekim, öyle olduğunu, bir-iki sene içinde anlayacaktık.

Liberalizm üzerine bir kitap yazma tasavvurumun hayat buluşu benim liberal olarak şekillenişimin tamamlanması anlamına geldi. Kitap projesi, bana yeni imkânlar ve fırsatlar sağladı. Bir defa, mecburiyetten, daha açık deyişle, yeterli Türkçe kaynak olmadığından, İngilizce okumak zorundaydım. İkincisi, madem ki, İngilizce okumak zorundaydım, öyleyse ikinci elden kaynaklardan çok birincil kaynakları okumalıydım. Öyle de yaptım. Locke'dan yukarıya doğru, Locke'dan daha az,

fakat, başta Hume olmak üzere diğer filozoflardan daha fazla, büyük isimlerin orijinal eserlerini okumaya başladım. Okumalarım düşünce dünyamı muazzam ölçüde etkiledi, yönlendirdi ve değiştirdi. Belki ileride daha ayrıntılı yazarım; ama yine de şu iki noktayı vurgulamalıyım. Bu okumalar benim kendime olan güvenimi iki şekilde arttırdı: İlk olarak, özgürlük bilgisi birikimimi muazzam ölçüde geliştirdi ve buna paralel olarak, dünyayı kavrama ve açıklama gücümü genişletti. İkinci olarak, filozoflarda okuduğum bazı tespit ve görüşleri daha önce tek başıma yaptığım veya Mustafa ile birlikte yaptığımız veya keşfettiğimizi farketmemelâveten, bu okumalar beni hayatla daha barışık hale getirdi. Daha önce meraktan veya ders gereği okuduğum kimi yazarlardan farklı olarak, liberal fikir devleri hayallerle, hayaletlerle, sanal dünyalarla değil, mevcutla, varolanla, gerçekle ve gerçek problemlerle uğraşıyordu. Meselâ, Locke'un hoşgörü tartışması, Spencer'in askerî toplum modeli, Hume'un aklın toplumsal yeriyle ilgili tespitleri mevcut dünyanın, benim içinde yaşadığım dünyanın günlük problemlerine tekabül ediyor, onları anlamamı ve açıklamamı kolaylaştırıyordu. Ve nihayet, bu okumalar beni akademik olarak da isabetli bir çizgiye yönlendirmekte, yani enter-disipliner bir yaklaşımı benimsemeye doğru itmekteydi. Okuduğum hemen hemen her liberal yazarın siyaset felsefesi yanında iktisat alanında da söyledikleri vardı. Ve bu okumalar siyaset felsefesi bilgimi artırmakla kalmayıp sahip olduğum iktisat bilgisini takviye etmekte ve beni piyasa ekonomisinin ihtişamını kavramaya zorlamaktaydı.

Okumalarım daha bitmeden, kitap ortaya çıkmadan artık bir liberal olduğumu biliyordum.⁹ Buna benzer bir tecrübeyi “yol” arka-

⁹ Aslında, bunu, yani liberal olduğu halde liberal olduğunu bilmemeyi, birçok kimsenin tecrübe ettiğini biliyorum

daşım M. Erdoğan da yaşamaktaydı. O daha ziyade I. Berlin, J. Rawls, R. Nozick ve ikimizin de ilk göz ağrılarında A. Rand'dan etkilenmekteydi. Bu yüzden bana göre daha rasyonalistti. Ben ise daha çok Smith-Hume ve onların modern versiyonlarından, bilhassa Hayek'ten etkilenmişim. Dolayısıyla, rasyonalizme daha mesafeliydim. Mustafa, 1990'da "Siyaset Felsefesinde Liberal Düşünce Geleneği" adlı makalesini *Y. Forum*'da yayınladı.¹⁰ Bu yazı, liberal düşünce geleneğini genel olarak tanıtan bir yazıydı. Benim 1992 başında kitap olarak piyasaya çıkan *Liberalizm*'im ise daha ziyade otantik liberalizm, yani klâsik liberalizm üzerinde odaklanmaktaydı.

Benim ve Mustafa Erdoğan'inkine benzer tecrübeleri başka arkadaşların da yaşadığını sonradan öğrenecektik. Şahsî hikâyelerini ayrıntılı bilmemekle beraber bu kimseler arasında Gülay Göktürk, Cüneyt Ülsever, Hadi Uluengin, Taha Akyol, Mehmet Barlas, Şahin Alpay, Cengiz Çandar gibi çoğu sonradan bir şekilde LDT'yle ilişki içine girecek isimler vardı. Mehmet Altan, Ali Bayramoğlu, Etyen Mahcupyan gibi isimler de, her ne kadar kendilerini liberallikle değil başka etiketlerle (ikinci cumhuriyetçilik, demokratlık) vasıflandırsalar da, önemli ölçüde liberalleşmişlerdi. Akademik camiada ise Ahmet Aslan, Asaf Savaş Akat, Yahya Sezai Tezel, Güneri Akalın, Yıldırım Arsan gibi hocalar liberalleşme doğrultusunda mesafe almaktaydı. İş dünyasında liberal olduğu kesin olarak bi-

ve buna pek şaşırıyorum. Çünkü liberallik daha yakın zamanlara kadar kültür/fikir hayatımızın bir parçası olarak yoktu. Bir seferinde İsmail Cem ile çıktığım bir panelden sonra (1992 sonu veya 1993 başı olmalı) iki katılımcının yanıma gelerek, "hocam, meğer biz liberalmişiz, habermiz yokmuş, bizim bunu anlamamızı sağladınız, teşekkür ederiz" dediklerini hatırlıyorum.

¹⁰ Bu yazı daha sonra M. Erdoğan'ın *Liberal Toplum Liberal Siyaset* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, ikinci baskı) kitabına alındı.

linen¹¹ başlıca isim Besim Tibuk'tu. Can Parker ve Cem Kozlu da yavaş yavaş liberal olarak tanınmakta olan isimlerdi. Cem Boyner de bir anlamda aynı kategoride görülebilirdi. Daha sonra birkaç işadamlarının daha aynı durumda olduğunu keşfedecektik. Özellikle Mehmet Mermerci başlı başına bir fenomendi bu bakımdan.¹² Sanat dünyasında bu doğrultuda yol alan başlıca kişi "Prenses" filminden itibaren Sinan Çetin'di. Kafileye devamlı yeni isimler eklenmekteydi. 28 Şubat öncesinde belki bu isimler daha çoktu; ama 28 Şubat bu konuda bir turnusol kağıdı işlevini üstlendi ve liberal olduğu sanılan birçok kimsenin (çoğu politikacı ve bir miktar akademisyen ve gazeteci) liberalliğin uzağına düştüğüne şahit olduk. Fakat, Liberal Düşünce Topluluğu ortaya çıktığında, hatta çıktıktan bir süre sonrasına kadar, liberal etiketini taşıyan ve etrafta liberal olarak bilinen, tanınan, kendini öyle takdim eden/edebilen kimselerin sayısı pek azdı. Hatta, Türkiye'de liberalizmin tarihinde önemli bir yer işgal ettiği tartışmasız olan T. Özal bile bu etiketi kullanmaktan, ürktüğü için veya başka sebeplerden dolayı, özenle kaçınmıştı.¹³

V. Liberal Düşünce Topluluğu Doğuyor

Y. Forum'da bir şey yapamayacağımızı anlamamız bizi onun dışında bir oluşum gerçek-

¹¹ İşadamlarının otomatikman liberal olduğu veya olması gerektiği yolunda çok yaygın bir kanaat vardır. Bu bütünüyle yanlış bir algılamadır. Türkiye'de işadamlarının ezici çoğunluğu devletçidir; liberallikle bir ilgileri olmayan bu kimbeler, liberalizmdende hoşlanmazlar. Ayrıca, işadamlarının "burjuva" olduğu kanaati de yanlıştır. Burjuva, şehirli orta sınıf demektir, münhasıran işadamlarına tekabül etmez. Yeterince güçlü bir sınıfsal temeli olmamakla beraber, liberalizmin orta sınıf ideolojisi olduğu söylenebilir. Büyük işadamları ayrı bir sosyal kategori teşkil eder.

¹² Bkz. M. Mermerci, *Hasret ve Miras*, ed. Melih Yürüşen, Ankara, LDT yayınları, 1997.

¹³ T. Özal'ın bu tavrıyla ilgili yorum ve değerlendirmeler için bkz. İhsan Sezal-İhsan Dağı (ed.) *Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001.

leştirme mecburiyetinde olduğumuz kanaatine ulaştırdı. Ama yalnızca iki kişiydik. İki kişi ne yapabiliirdi ki? İşte bu noktada, akademiya dışından önemli bir isim karşımıza çıktı: Avukat Kâzım Berzeg. Kâzım Bey bizim gibi sonradan liberalleşenlerden değildi. Gençlik yıllarından itibaren liberaldi ve öyle olduğu fikir yazıları ve meslek hayatıyla tescil edilmişti. Kâzım Bey'le ilk ben tanıştım; hem de çok ilginç bir şekilde. Mustafa ile birlikte kadro sıkıntısından 1991 Martında SBF'den Hacettepe Üniversitesi İİBF'ye geçmiştik, 1992 Eylül/Ekiminde bir gün fakülteye gittiğimde asistan arkadaşımız Mensiye Öztürk, Kâzım Berzeg isimli bir avukatın beni aradığını ve telefon numarasını bıraktığını söyledi. İhmal edip aramadım. Bir iki hafta sonra aynı şey tekrarlandı. Maalesef yine aramadım. Bir iki hafta sonra bir sabah fakülteye gittiğimde bu sefer asistan arkadaşımız Bekir Berat Özipek, Kâzım Berzeg adında bir avukatın geldiğini, yarım saat kadar beni beklediğini ve gittiğini, benimle görüşmek istediğini söyledi. Artık cevap vermemek nezaket ve terbiye sınırlarının iyice aşılması anlamına gelecekti. Aradım; Kâzım Bey, beni bir yemek için bürosuna davet etti. Ertesi gün olsa gerek, Bayındır Sokak'taki bürosuna gittim. Tanıştıktan sonra binanın zemin katındaki lokantaya yemeğe indik ve sohbet ettik. Kâzım Bey, birçok şeye ilâveten bana aynen şunu söyledi: "Ben, kendimi bildim bileli, liberalim. Ama hep yalnızlık hissettim. Geçenlerde Turhan Kitabevi'nde sizin Liberalizm adlı kitabınızı gördüm. 'Yine salağın biri bir şeyler saçmamış herhalde, bakalım ne saçmamış' diye aldım ve okudukça hayretlere düştüm. Yazılanların hepsiyle aynı fikirdeyim. O yüzden sizinle tanışmak istedim." Bu benim için hoş bir sürprizdi. Olaydan Mustafa'yı da haberdar ettim ve daha sonra o da Kâzım Bey'le tanıştı. Kâzım Bey'in ortaya çıkışı veya hayatımıza girişi bizim için büyük bir olaydı. Ne de olsa grubumuz yüzde elli büyümüştü. Üs-

telik o bizden daha yaşlı, daha tecrübeli, görmüş geçirmiş bir insandı. O günlerde Turgut Özal'ın "ikinci oluşum"undan medyada ve sağda solda çok söz edilmekteydi. Özal'ın köşkten ineceği, parti kuracağı ve bir değişim projesini hayata aktaracağı söylenmekteydi. Özal'ın yanında değişik kanatlardan insanların yer aldığı görülmekteydi. Bu olay bizim hiç ilgimizi çekmedi. Özal'ın şansını denediğine ve sırasını savdığına, "ikinci değişim" denilen şeyin ciddi bir felsefi temel üzerine oturmadığına ve başarı ihtimali olmadığına kaniydik. Biz kendi yolumuza gitmeliydik. Nitekim öyle de oldu.

Mustafa Erdoğan ve benim çalışmalarımız yavaş yavaş etrafta tesirli olmaya başlamıştı. Bizden etkilenen, daha öncesinden liberal eğilimler gösteren veya liberalleşebileceğine inandığımız birkaç arkadaş biliyor, tanıyorduk. Bu arkadaşların hepsini 26 Aralık 1992'de, Kızılay'da, Yüksel Sokak'taki Pigalle Restoran'da gündemli bir toplantıya davet ettik. Ben kısa bir açış konuşması yaparak, bizim gibi özel mülkiyete, piyasa ekonomisine, bireysel özgürlüğe, sınırlı devlete inanan insanların sayısının çok az olduğuna, inandığımız değerlerin çoğu zaman alaya alındığına; üniversitelerin durmaksızın sağcı ve solcu kolektivist tipler imal ettiğine; bu durumu değiştirmek, en azından yalnızlık ve tecrit edilmişlikten kurtulmak için, bir şeyler yapmamız gerektiğine inandığımı söyledim. Hemen hemen herkes aynı fikirde birleşti. Ve bir şeyler yapmak gerektiği ortak kanaat haline geldi. Yapılabilecek iki şey vardı: Bir siyasî hareket başlatmak veya bir entellektüel hareket haline gelmek. Siyasî harekete sıcak bakmadık. Siyaset ayrı bir olaydı. Kendine mahsus zorlukları vardı. Biz akademisyendik. Neyi iyi yapıyorsak o alanda çalışmalıydık. Ayrıca, liberal düşünce birikiminin etkisiyle siyasete biraz mesafeli durmaktaydık. Bu şartlar altında en iyisi bir entellektüel hare-

ketti. Nitekim, toplantıda dünyadaki benzer oluşumlardan, özellikle İngiltere'deki *IEA*'nın tecrübesinden söz edildi. Sonunda bir entelektüel hareket oluşturmaya karar verdik ve isim tartışmasına geçtik. Böyle bir karar çıkacağını tahmin ederek bazı isim önerileri hazırlamıştım: "Liberal Demokrat Birlik", "Liberal Kapitalist Birlik", "Liberal Düşünce Topluluğu" vs. gibi. En iyisinin Liberal Düşünce Topluluğu olduğu sonucuna vardık. Birlik kavramı sertti; kavramı-hiyerarşik çağrışımları vardı. Oysa biz bir cemaat olmayı hedeflemiyorduk. Kapitalizm kavramı sevimsizdi, daha başından kendimizi dezavantajlı kılmak için yapmamız gereken tek şey kapitalizm kelimesinin pozitif anlamda kullanıldığı bir isim seçmekti. Sonunda, Liberal Düşünce Topluluğu adıyla bir entelektüel grup oluşturmayı; değerlerimizi savunan yazılar ve kitaplar kaleme almayı; bu kitapları mümkün olduğu kadar derslerde kullanmayı; yeni kabiliyetlere sahip çıkmayı ve onları desteklemeyi kararlaştırdık.

Bir yerimiz ve herhangi bir imkânımız yoktu. Pigalle Restoran sonraki bir buçuk yıl boyunca bizim merkezimiz oldu. Orada insanlara randevular verdik, dostlarımızla buluştuk. Orada konuştuk, (çoğu zaman Bekir Özipek'in ısrarlarına ve cömertliğine dayanmayıp ton balıklı sandviç yiyerek) tartıştık. Bir süre sonra iki aylık yemekli tartışma toplantıları düzenlemeye başladık. Bu toplantılara davet edilmesinin uygun olacağını düşündüğümüz herkesi çağırmakta ve her toplantıyı ortalama 20-25 kişiyle yapmaktaydık. Bu toplantıları bir süre Karanfil Sokak'taki Karadeniz Lokantası'nda (şimdi Dost Kitabevi) daha sonra Atatürk Bulvarı'ndaki Best Otel'de sürdürdük.

Topluluk'un kuruluşunu izleyen yıl bizim için bir varlık gösterisi dönemi idi. O zamanlar daha yeni yayıncılığa atılmış olan Ünal Sevindik'in Siyasal Kitabevi'nden Mustafa ve ben peşpeşe beş kitap yayınladık. Kâzım Bey'in eski yazılarını da bir kitapta topladık.

Benim bir başka kitabım Turhan Kitabevi'nden çıktı. Gazete ve dergilerden demeç ve röportaj talepleri, televizyonlardan programlara katılma davetleri gelmeye başladı ve biz Liberal Düşünce Topluluğu etiketini demeç ve röportajlarda ve televizyon programlarında kullanır olduk. 1993'te ANAP ile birlikte Hayek üzerine biri Ankara'da diğeri İstanbul'da iki sempozyum gerçekleştirdik. Norman Barry'yi Türkiye'ye davet ettik, bu sempozyumlarda konuşturduk. Yavaş yavaş LDT ismi entelektüel muhitlerde duyulmaktaydı. ANAP'la yaptığımız sempozyumların tebliğlerini bir kitap haline getirdik. Yine ANAP için iki küçük kitap çevirtirip yayınlanmasını sağladık. İş Bankası'nı Hayek'in "Hukuk, Yasama ve Özgürlük" adlı büyük eserini yayınlamaya büyük ölçüde Birkan Erdal'ın yardımıyla ikna ettik. Sonra çevirileri yaptık, yaptırdık ve kitaplar (üç cilt) basıldı.

LDT artık büyüyen bir entelektüel hareket olma noktasındaydı. Ancak hâlâ resmî bir hüviyetimiz ve ofisimiz yoktu. 1993 sonbaharında yine Kâzım Bey'in ısrarlarıyla, onun Karanfil Sokak'taki ofisinde kullanmadığı karanlık bir odayı LDT'nin ofisi haline getirdik. O zamana kadar yazışma adresi ve telefon-faks numaraları olarak *Y. Forum*'unkileri kullanmaktaydık. Tek parça mobilyamız bile yoktu. Kâzım Bey'in birkaç sandalyesini ödünç aldık ve benim Dış Politika Enstitüsü'nden Seyfi Taşhan'ın bize bağışlamasını sağladığım bir sıra ve bir masayı, öğrencilerim Cansel ve Engin, bu tek odalı ofisimize taşıdı. Kapıya kurdela bağladık ve 10-11 kişinin katılımıyla sembolik bir açılış da yaptık. Kola ve fanta içtik, şerefe.

Kâzım Bey'in cömertliğiyle bir oda da olsa artık bir ofisimiz vardı. Randevularımızı orada vermeye başladık. Ben öğrencilerimden önce Gözde Ergözen'i sonra Özlem Çağlar'ı, derslerimde dile getirdiğim fikirlere en fazla ilgi gösteren kişiler oldukları için,

part-time LDT'de çalışmaya davet ettim. Memnuniyetle kabul ettiler. Bu informel yapı içinde işler süratle artmaktaydı. Çok geçmeden gördük ki, büyüyen ve gitgide ismi duyulan bir oluşumu gayri resmî bir statüde tutma imkânı yoktu. Yine Kâzım Bey'in ısrar ve teşvikleriyle, fiilî kuruluştan yaklaşık 1,5 yıl sonra, 1 Nisan 1994'te resmen dernek statüsünü aldık. Kâzım Bey resmî yapılanmanın kurucu başkanı oldu.

Topluluk hem yeni katılımlarla büyümekte hem de gitgide tanınmaktaydı. 1994 baharında İzmir'den Melih Yürüşen'in gelmesiyle Topluluk'un entellektüel gücü biraz daha arttı. Aşağı yukarı aynı dönemde (1993) İhsan Dağı doktorasını tamamlayarak İngiltere'den döndü ve LDT'ye büyük bir takviye sağlandı. Melih'e LDT'ye katılmasını tavsiye eden felsefe profesörü Ahmet Aslan da bir süre sonra Topluluk bünyesindeydi. Bu arada Levent Korkut ve Bekir Özipek de aramıza katıldı. 1995'ten itibaren ise katılımlarda hızlanma yaşandı. 1995'te, Topluluk'un ilk uluslararası entellektüel partneri olan Friedrich Naumann Vakfı'yla işbirliği başlatıldı. Yine 1995'te, Liberal Bülten adıyla (sonradan Serbest Çizgi) üç aylık bir bülten yayını başladı. Aynı devrede haftalık seminerler başlatıldı. 1994-95'te LDT, Yeni Demokrasi Hareketi'ne etki ve katkıda bulundu. 1995'te ilk kitabımız geldi: Hayek'in Kölelik Yolu. 1996'da her fikir hareketinin bir dergisinin olması gerektiği düşüncesiyle Liberal Düşünce Dergisinin yayınına soyunuldu. 1996 sonunda LDT önce Meşrutiyet Caddesi'ne, sonra, 1997 Ekim'inde, şimdiki yerine, Maltepe'ye taşındı. Maltepe'de tek odada başlayan yerleşiklik, iki sene içinde tam bir dairenin işgaline dönüştü. 1993'ten itibaren sayıları bugün onbeşe ulaşan ulusal ve uluslararası sempozyuma imza atıldı. Onlarca panel, yüzlerce seminer yapıldı. Onlarca telif ve çeviri kitap yayını gerçekleştirildi. 1998'de

LDT üyesi bazı arkadaşlar tarafından Liberte Yayınları kuruldu. 1999'da DYP'nin İkinci Demokrasi Programı'na entellektüel destek sağlandı. Birçok uluslararası projeye girildi. Ve nihayet 2002'nin başında üçüncü bir derginin yayına başlandı: Piyasa.

Bugün LDT hem faaliyet tarzı hem de faaliyet alanının genişliği ve faaliyetlerinin çeşitliliği bakımından Türkiye'de eşi benzeri bulunmayan bir oluşumdur. LDT sadece bir entellektüel harekettir. Haftalık seminerleri, şehir panelleri, ulusal ve uluslararası sempozyumları, yoğunlaştırılmış hafta sonu seminerleri, üç adet üç aylık dergisi, yüzü bulan kitap yayını, siyasî partilere ve sivil toplum kuruluşlarına entellektüel servisleri, her yıl yapılan iktisatçılar ve siyaset bilimciler-hukukçular kongreleri, akademik danışma merkezi çalışmaları ve daha pek çok faaliyetiyle, kabına sığmayan bir kuruluş, eşine az rastlanır bir entellektüel ortam ve büyük fikir hareketlerinin güncel, yaşayan bir örneğidir.

VI. Liberal Düşünce Topluluğu Nerede ve Ne Kadar Başarılı Oldu?

"LDT başarılı oldu mu?" sorusu on yaşını dolduran bir fikir hareketi için sorulması meşru ve gayet mantıklı bir sualdir. Şüphesiz, bu sorunun asıl cevabını tarih verecektir. Bugün içinse, LDT'nin başarılı olup olmadığı hakkında hem LDT'nin dışında bulunan gözlemcilerin hem de bizzat LDT'de yer alan kimselerin söyleyecekleri şeyler olabilir. Başından beri işin içinde yer alan biri olarak ben, ancak kendi görüşlerimi ifade edebilirim. Ve, bu çerçevede, gönül rahatlığı içinde ve büyük bir mutluluk ile, LDT'nin hatırı sayılır ölçüde başarılı olduğunu söyleyebilirim. Bu, LDT'nun işinin bittiği, fonksiyonunun tamamlandığı anlamına gelmez elbette. Daha yapılacak pek çok şey var. Ama LDT bugün birdenbire buharlaşıp ortadan kalksa bile

Türkiye fikir tarihine bir başarı hikâyesi olarak geçecektir kanaatindeyim.

LDT'nin hangi bakımlardan ve nasıl başarılı olduğunu ele alırken yapmak istediğim, şimdiye kadar yürütülen faaliyetlerin bir dökümünü yapıp ne kadar aktif ve verimli olduğumuzu anlatmak değil. Onlar teferruat. Asıl başarı daha derinlerde yatmakta. O yüzden başarının göstergelerini veya sonuçlarını aşağıdaki gibi sıralamak istiyorum.

A- Fikir Hareketi Olarak Ayakta Kalmaya Muvaffak Olmak

Liberal Düşünce Topluluğu on yıldır bir fikir hareketi olarak ayakta kalmayı başarmıştır. Fikir hareketlerinin yaratılması ve sürekli kılınması kolay ve herkesin her zaman başarabileceği bir iş değildir. Hele hele Türkiye gibi istikrarsız, otoriteryen kültürün ve paternalist siyasî eğilimlerin yaygın ve baskın olduğu ve fikre kıymet verilmeyen ülkelerde bu çok daha zordur. LDT on yıl boyunca çizgisinden sapmalar yapmadan ve kurumsal kimliğinden taviz vermeden varlığını koruma ve faaliyetlerini geliştirip genişleterek sürdürme başarısını göstermiştir. Geride kalan 10 yılda neler olduğuna, benzer oluşumların ne yaptığına göz atıldığında bunun anlamı daha iyi anlaşılır. 1990'ların entellektüel yayın organlarından haftalık *Pazar Postası* gazetesi, 30 Nisan 1994 sayısında ortadaki iki tam sayfasını liberal veya liberal olduğuna inanılan yeni oluşumlara tahsis etmişti.¹⁴ O günlerde LDT İstanbul muhitlerinde daha az bilinmekteydi ve söz konusu gazete 5 oluşum hakkında bilgi aktarıırken LDT'ye âdeta lüt-

¹⁴ Nihal Mete, "Siyasette Liberal Oluşumlar", 30 Nisan 1994, s.6-7. Bu yazıda sözü edilen hareketler şunlardı: Yeni Demokrasi Hareketi, Liberal Hareket, Ufuktaki Cumhuriyetçiler, İstanbul Gençlik Konseyi ve Liberal Düşünce Topluluğu. Liberalizm o günlerde kavram olarak yeterince netleşmiş olmaktan uzaktı ve liberal diye takdim edilen kuruluşlar arasında tek liberal olanı LDT idi.

fen yer vermişti. Bugün orada ismi yer alan kuruluşlardan sadece LDT ayaktadır, varlığını sürdürmektedir; diğerlerinin tamamı ciddi bir varlık göstermeden yokluk alemine katılmıştır.

Sadece liberal çizgi bakımından değil, ülkenin genel fikir hayatı içinde de LDT bugün en önemli ve en büyük fikir hareketlerinden biridir. LDT mensuplarının çoğu Türkiye'nin en büyük ihtiyacının fikirler olduğuna kanidir. Bu çerçevede LDT yapılabileceğini düşündüğü ve yapılabileceğine inandığı her şeyi yapmaya çabalamaktadır. Zaman zaman faaliyet ve tarzıyla öncü, çığır açıcı olmaktadır. Meselâ, internet dergiciliği alanında Türkiye'de ilk LDT'dir. LDT, 1997'den beridir bir web sitesi sahibidir ve bu sitede "Açık Toplum" adıyla bir dergi de yayınlamaktadır. LDT'nin bir fikir hareketi olarak varlığını bugüne kadar sürdürebilmiş olması kendi başına bir başarıdır ve bu başarı ülkemizdeki bütün mevcut ve potansiyel fikir hareketleri için cesaret verici, teşvik edici bir unsurdur.

B- Liberal Kavramına ve Etiketine Sahip Çıkmak

LDT liberal kelimesinin başka bazı yerlerde (özellikle ABD'de) olduğu gibi anlam çarpıtmasına uğratılmasını engelleyen başlıca kuruluştur. Zaten LDT'nin ilk yıllardaki çabası geniş ölçüde kavramın doğru tanınmasını ve kullanılmasını sağlamaya odaklanmıştı. Liberal düşünce geleneğinin zengin ve anlamlı birikiminin hakkıyla ve doğru olarak tanınması ve tanıtılmasında en büyük pay, kuşku yok ki, LDT'ye aittir. Kavramın bundan sonra erozyona ve kavram çalma olayına maruz kalmasını önlemenin en büyük garantisi de yine LDT'dir.

Bu bazılarına önemsiz bir meseleymiş, lüzumsuz bir ayrıntıymış gibi geliyorsa, onlara kavramın ABD'deki serüvenini incelemelerini tavsiye ederim. Bazı durumlarda genel etiketler çok büyük önem taşır. Liberal kavramı başkalarının (liberal olmayanların) kullanı-

mına geçmiş olsaydı, bugün liberaller kendilerini adlandırmakta çok zorlanırdı. LDT'nin kavramın doğru tanımlanmasına katkısı, aynı zamanda aslında liberal olan fakat "liberalim" demekte çekingen davranan birçok kimseyi de cesaretlendirmiştir. Bu bakımdan hâlâ problemler vardır. Ama bir zamanlar lânetli bir konsept-isim haline getirilen liberal kavramı yavaş yavaş hak ettiği onurlu yeri ve itibarı kazanmaktadır. Kuşkusuz, liberal kavramına otantik anlamda sahip çıkmada başkalarının da katkısı vardır. Bu çerçevede özellikle zikredilmesi gereken isimlerden biri, belki en başta geleni, Besim Tibuk'tur. Üslubu ve tarzı, sempatanlar yanında düşmanlar yaratmaya da hayli elverişli olmasına ve konuşma ve açıklamalarında zaman zaman teorik hatalara düşmesine rağmen Tibuk, liberal kavramını doğru anlayan ve anlatan belki de tek siyasî liderdir. Kendisini liberal olarak adlandıran yegâne siyasî lider olduğuyorsa açık bir gerçektir.

C- Liberalizmin Doğru ve Yeterli Derecede Anlaşılmasını Sağlamak

LDT'nin faaliyetleri, yayınları, liberalizmin daha doğru kavranmasına yardımcı olmuştur. Liberalizmi parçalı olarak anlayanlar ve bu çerçevede bazen onu sırf iktisadî veya sırf siyasî bir terori olarak görenler vardır. Oysa liberalizm siyasî, iktisadî ve hukukî açımları olan bir teoridir. Bugün liberallerin siyasî tezlerine itiraz edenler neredeyse yok denecek kadar azdır; ama liberal iktisat tezleri aynı derecede yaygın kabul görmemektedir. Oysa, piyasa ekonomisi liberalizmin, eski deyişle, mütemmim cüzüdür. Başka bir deyişle, piyasa ekonomisini reddederek liberal olunamaz, liberal siyasî sistem tesis edilemez. Mensuplarının çeşitli disiplinlerde uzmanlaşmış olmaları sayesinde LDT, yayınları ve faaliyetleriyle, liberalizmin birçok veçhesini, eksik bırakmadan, anlamaya ve anlatmaya çalışmaktadır.

LDT üyeleri liberalizmi her yönüyle tanıtmaya çalışma yanında bir düşünce demeti veya esnek bir ideoloji olarak liberalizmin bütün insan-toplum hayatını kucaklamaya muktedir bir şey olmadığını da ısrarla ve özenle vurgulamayı sürdürmektedir. Bu, toptancılığın ve radikal çözüm arayışının doğal ve yaygın olduğu bir toplumsal vasatta liberalizmin bir çeşit total ideoloji olarak algılanmaması için şarttır. Yani, LDT liberalizmin liberal olmayanlar yanında liberalim diyenler tarafından da yanlış anlaşılmasını önlemede hayatî bir rol oynamaktadır.

D- Sağ ve Sol Kolektivizme Karşı Bireyci ve Özgürlükçü Bir Alternatif Oluşturmak

Kendi entelektüel hikâyemi anlatırken aktardığım gibi, LDT kolektivizme karşı bireyciliği, totaliterizme karşı özgürlüğü savunan bir fikir hareketidir. Ülkemizde kolektivist kültür kodları çok derin ve yaygındır. 1990'lara kadar Türkiye solcu, sağcı, İslâmcı ve fakat hepsi kolektivist fikir akımlarına sahne olmuştur. Özellikle gençlerin önüne satıhta birbirinden farklı görünen, aslında ise, her üçü de aynı felsefî ekolün yansımaları olan bu kolektivist yaklaşımlara alternatif bir yaklaşım konamamıştır. Yine kendi tecrübemden örnek verecek olursam, benim üniversite öğrenciliğim sırasında kolektivist olmama gibi bir imkânım yoktu. Okuldaki genel hava, ülkenin umumî kültür atmosferi bize sadece kolektivist alternatifler arasında tercihte bulunma imkânı tanıyordu. O yıllarda liberal olamazdım. Çünkü liberalizmin ne olduğunu bilen, anlatabilecek olan bir hoca yoktu ve kendi başıma yararlanabileceğim kitaplar, dergiler de mevcut değildi.¹⁵ Oysa,

¹⁵ Türkiye'nin durumu bu bakımdan Lâtin Amerika ülkelerinininkine çok benzemektedir. Bu ülkelerin en ilginç Venezuella'dır. Venezuella'da, çok yakın zamanlara kadar, li-

bugün durum çok farklıdır. İdeolojik tercih yapmak isteyenler, sosyalizm ile İslâmcılık hakkında olduğu gibi liberalizm hakkında da bilgi edinmelerini ve dolayısıyla tercihlerini daha çok karşılaştırmalı bilgiye dayanarak belirlemelerini sağlayacak bir imkâna sahiptir. LDT'nin yayınladığı, yayınlanmasını sağladığı dergi ve kitaplar, yüzlerce kütüphane-

beralizmin/özgürlüğün klâsiklerinden çok azının mahallî lisanda (İspanyolca) mevcut olduğu belirtilmektedir. Meselâ, 1982'de bu kategorideki eserlerin sayısı yalnızca dördtür. Ülkenin üniversitelerinde piyasa ekonomisine sempati duyan hiçbir öğretim üyesi yoktur. Bugün Venezuela'da durum çok daha iyidir ve bu iyileşmede aslan payı LDT'nin kardeş kuruluşlarından biri diyebileceğimiz CEDICE (Center for the Promotion of Economic Education-Ekonomi Eğitimi Geliştirme Merkezi) adlı sivil toplum kuruluşuna aittir: [Jesus Eduardo Rodriguez, Teresa sasa de Bocaranda ve Vilma Clavier, "Marketing Ideas in Venezuela" John C. Goodman ve Ramona Marotz-Baden, *Fighting the War of Ideas in Latin America*, Dallas; NCPA, 1990, s.45-61.] Türkiye'de liberal fikirlerin tanınmasının ve yayılmasını nasıl engellendiğini gösteren çok ilginç bir olay, Ortega y. Gasset'in *Kitlelerin İsyanı* adlı klâsik eserinin maruz bıraktığı muameledir. Değerli fikir adamı Kâzım Berzeg'in dikkatimizi çektiği tuhaf ve trajik olay şudur: Kitabın orjinalinin sekizinci bölümündeki paragraflardan biri, Seçkin Çagan'ın çevirisiyle, 1968 Temmuz'unda May Yayınları tarafından piyasaya çıkartılan baskıda mevcut değildir. Kitabın orjinalinde var olan, May Yayınları tarafından piyasaya sunulan nüshanın yok saydığı, ancak 1996 yılında Nejat Muallimoğlu'nun yaptığı ve Birleşik Yayıncılığın piyasaya sunduğu çeviride mevcut olan paragraf aynen şöyledir:

Müşterek hayat uğrunda, en ulvî gayretleri temsil eden siyasî doktrin liberal demokrasidir. Nihâî gayesi iti-barıyla, bir kimsenin, komşusunu göz önünde bulundur-ması gerektiğini anlatır ve "endirekt hareket" in prototi-pi'dir (orijinal türü). Liberalizm, kadir-i mutlak olmasına rağmen, kendini sınırlayan ve kendi pahasına da olsa, yö-nettiği derlette, kuvvetli çoğunluk gibi düşünmeyen ve hissetmeyenler için de yer ayıran siyasî haklar prensibidir. Liberalizm -bugün hatırlamak gayet yerinde olur ki- cö-mertliğin yüce bir şeklidir; çoğunluğun, azınlıklara tanıdı-ğı haktır ve bundan böyle, bu gezegende işitilen asil çağrı-dır. Düşmanla birlikte, daha da ötesi, zayıf olan bir düş-manla yaşamak azmini ilân eder. Beşerî yaratıkların böyle-sine asil, böylesine paradoksal, böylesine rafine, böylesine akrobatik, böylesine gayri-tabii bir duruma erişmeleri inanılmaz bir şeydi. Aynı beşeriyetin, onu hemen terk et-mek niyetinde görünmesine de işte bunun için hayret edil-mez. Bu, yeryüzünde sağlam bir şekilde kökleşmesi çok zor ve çok muğlak bir disiplin.

de ve piyasada mevcuttur. LDT, on yıl içinde, sağ ve sol kolektivizme karşı bireyci/özgürlükçü bir alternatif oluşturmayı başarmıştır.

E- Türkiye'nin Entellektüel Potansiyelini Harekete Geçirmek ve Fikir ve Kültür Hayatımızı Zenginleştirmek

Türkiye'nin en büyük sıkıntısı yeterince fikir üretmemesi veya başka topraklarda üretilen fikirlerin ülkeye taşınmaması, ülke şartlarına göre yorumlanamaması ve zenginleştirilememesidir. Türkiye, ne yazık ki, fikir yoksunu bir ülkedir. LDT bunu değiştirmede önemli ve öncü bir rol oynamaktadır. Türkiye'de şimdiye kadar zayıf ve yetersiz de olsa sosyalistler ve İslâmcılar kendi çizgilerinde bir fikir ortamı ve iç dinamizmi olan bir fikir hayatı oluşturabilmişlerdir. LDT bunların yanına bir yenisini eklemeye gayret etmektedir. LDT'nin liberal fikriyatı teşvik etmesi, alternatif fikirleri de, liberal fikirlere cevap yetiştirme saikini tetikleyerek de olsa, harekete geçirmektedir. Fikir hareketlerinin doğması ve gelişmesi, kendilerinin karşısında başka fikirlerin varlığına da bağlıdır. LDT bu çerçevede birbirlerinin gerçek alternatifi olamayacak İslâmcı ve sosyalist kolektivist akımlara karşı gerçek ve zorlayıcı bir alternatif çıkarmaktadır.

LDT ayrıca liberal fikirlere yakın ve liberal değerlere bağlı kimseleri bulma, teşvik etme, birbirleriyle tanıştırma ve aktive etme yoluyla Türkiye'nin beyin gücünü harekete geçirmektedir. Yeni yazarların, düşünürlerin, hatiplerin, çevirmenlerin, akademisyenlerin, fikir insanlarının ortaya çıkmasına, yetişmesine ve tanınmasına vasat hazırlamakta, öncülük etmektedir. Bu anlamda LDT bir müteşebbis kuruluştur. Nitekim, LDT'nin entellektüel ortakları ve çevresi mütemediyen genişlemektedir. On yıl önce birkaç kişiyle yola koyulan LDT bugün sayıları yüzlere ulaşan ve hepsi birbirinden kıymetli ve kabiliyetli olan isimlerle ülkenin en geniş entellektüel muhit-

lerinden birini ve kesinlikle en hızlı büyüyenini teşkil etmektedir.

VII. Liberal Düşünce Topluluğu'nun Başarısının Ardında Yatan Faktörler

Liberal Düşünce Topluluğu'nun başarılı olmasının ardında çeşitli faktörler yatmaktadır. Bunların bir kısmı LDT'nin fikrî tercihiyle, diğerleri yapısal işleyişle ilintilidir. Genel olarak fikir hareketlerinin başarılı olma şartlarını ve bilhassa liberal fikir hareketlerinin yaşadığı tecrübeleri ve bu tecrübelerin bize verdiği dersleri hatırd tutarak LDT'nin başarılı olmasını sağlayan unsurları şu şekilde sıralayıp açıklayabiliriz.

A- Liberal Düşünce Topluluğu Fikir Hareketi Olarak Doğmuştur ve Öyle Yol Almaktadır

Liberal Düşünce Topluluğu bir fikir hareketi olarak doğmuş ve öyle kalmıştır. Siyasîleşmekten, günlük siyasetin bir parçası haline gelmekten ve siyasî olaylarda taraf olmaktan özenle kaçınmıştır. Bu, LDT'nin partizan olduğu yolunda bir imajın oluşmasını engellemiştir. LDT ne siyasî fonksiyonları belirgin ve baskın olan bir kuruluştur ne de siyasî partiler arasında bir taraftır. O, siyasette hangi fikirlerin ağırlıklı olması ve yol göstermesi gerektiği anlamında tercihleri bulunan ve taraf olan bir kuruluştur; ama siyasî yapılanmalar arasında taraf değildir.¹⁶ Herhangi bir partinin eklentisi, uzantısı hüviyetini taşımamaktadır. LDT'yi en fazla ilgilendiren, hangi kadroların iktidara geldiğinden ziyade, iktidara egemen olanların esin kaynaklarının ne olduğu ve hangi politikaları izlediğidir.

Partizan olmaması, isteyen her partinin, dileyen her siyasetçinin LDT ile temas kur-

masını kolaylaştırmaktadır. Herkes gönül rahatlığı içinde LDT'yi ziyaret edebilmekte, LDT'nin ürettiği kaynaklardan yararlanabilmekte, fikrî alanda LDT'ye tavsiyede bulunabilmekte ve LDT'den tavsiye alabilmektedir. LDT siyasî kadroların alternatifi, LDT mensupları siyasî makamların talibi değildir. LDT üyelerini siyasî makamlara hazırlamakta veya siyasî makamları ele geçirmeleri için özel olarak desteklememektedir. Yani, LDT siyasî kadroların rakibi hüviyeti ile çalışmamaktadır.

Aynı şey bürokratik kadrolar ve makamlar açısından da doğrudur. Bir fikir hareketi olan LDT'nin bürokratik kadroların fonksiyonunu üstlenmeyi düşünmesi söz konusu olamaz. Bir kere daha tekrar etmek gerekirse, LDT bir fikir hareketidir. Öyle kurulmuş ve bugüne kadar öyle kalmıştır. Bu, başarısının en önemli sebeplerinden biridir. Bundan sonra başarılı olması da aynı şekilde devam etmesine bağlıdır. Herhangi bir fikir hareketi siyasete taraf olmaya veya bürokrasinin yerini almaya kalktığı anda, çok geçmeden yok olma, kendi misyonuna "kazık atma" tehlikesi ile yüz yüze kalacaktır. LDT de bu genel kurala tâbidir.

B- LDT Deneme Yanılma Yöntemine Dayanarak ve Spontane Biçimde Gelişmektedir

LDT'nin bugünkü çizgisinde ve bu kadar gelişmesi ve genişlemesi hiçbir şekilde başlangıçta ayrıntılı olarak plânlanmış ve stratejiye bağlanmamıştır. Açıkça söylemek gerekirse, LDT'nin kurucuları böyle bir gelişmeyi tahmin edemezlerdi, nitekim edememişlerdir de. LDT liberal bir yöntemle, deneme yanılma yöntemiyle ve adım adım gelişmiştir. Spontane oluşumlara dayanmanın, insanların çabalarına değer vermenin, herkese fırsat tanımının yararlarını görmüştür. Bünyesindeki herkesin inisiyatif almasına, kabiliyet-

¹⁶ Bunun bir kanıtı LDT üyelerinin seçimlerde birbirinden çok değişik partilere oy verebiliyor olmalarıdır.

lerini sergilemesine, belirli işleri üstlenmesine müsaade etmiştir. Başarısız faaliyet türlerinde ısrarcı ve inatçı olmamış, yöntemlerini ve faaliyet türlerini yenilemekte tutuculuk yapmamıştır. Kendi varlığını ve faaliyetlerini amaç haline getirmemiştir (başka bir deyişle bürokratikleşmemiştir). LDT için önemli olan mekân, ofis, mobilya, malî ve fizikî imkân, üye sayısı vs. değildir; zihinlerin açıklığı, temel ilke ve değerlere saygı, okuma, düşünme ve yazmadır. LDT tam anlamıyla insana yatırım yapan ve üstelik bu yatırımı bir getiri beklentisiyle yapmayan bir kuruluş olması sayesinde başarı kazanmıştır.

C- LDT Bütün Ülkenin ve Her Toplum Kesiminin Lehine Olacak Öneriler Geliştirmektedir

LDT sekteryen olmamış; şu veya bu toplum kesimini özellikle kayıran, gözetken, savunan bir çizgi izlememiştir. Genel ilkeleri gözetmiş; bu ilkelerin toplumsal kesimlere konjonktürel olarak (kısa dönemde) sağlayabileceği faydalarla ilgilenmek yerine, uzun vadede bütün topluma sağlayacağı genel faydaları savunmuştur. LDT mensuplarının savunduğu ilkeler ülkede yaşayan herkese yararlı olacak, herkesin hayatını rahatlatabilecek ilkelerdir. LDT'nin, klâsik liberal geleneğe göre savunduğu üç temel değer/ilke hürriyet, adalet ve barıştır. Bunlar medenî hayatın, toplumsal barış ve huzurun, maddî zenginlik ve refahın altında yatan değerlerdir.

Daha açık konuşmak gerekirse, LDT Sünnîlerin veya Alevîlerin, Türklerin veya Kürtlerin, işadamlarının veya işçilerin, okumuşların veya okumamışların, şchirliilerin veya köylülerin, dindarların veya lâiklerin çıkarlarının veya değerlerinin savunucusu değildir. LDT, bütün toplum kesimlerinin barış ve huzur içinde yaşayabileceği, herkesin ne ise o olarak var olabileceği bir vasatın arayıcısıdır.

Ve özgürlüğün herkes için kurumsallaştığı bir siyasî, hukukî ve iktisadî sistemin peşindedir. LDT mensupları şu veya bu toplum kesimine yönelik menfaat ve hisleri gıdıklayan yaklaşım ve hitap tarzları geliştirmek yerine, uzun vadede herkesin lehine işleyecek olan genel ilkelerin müdafaasıyla meşguldür. Bu sayede LDT hemen hemen her toplum kesimiyle münasebet kurmaya muvaffak olabilmektedir.

D- LDT 28 Şubat Sürecinde ve Kürt Sorununda Toplumun Vicdanı Olma Fonksiyonunu Üstlenmektedir

LDT din özgürlüğünün budandığı 28 Şubat sürecinde ve Kürt sorununda özgürlüğü, insan haklarını, anayasal yönetimi, adalet ve barışı savunmaktan vazgeçmemiştir. Mağdur edilen kitlelerin haklarını özgül haklar olarak değil, temel, vazgeçilmez insan haklarının parçası olarak savunmuş, “ama” diye başlayan açıklama ve geçiştirmeler geliştirmemiştir. Bu çerçevede LDT din ve vicdan özgürlüğünü, dindarlar kadar dinsizleri veya çoğunluk dinine mensup olmayanları da kapsayacak şekilde savunmuştur. 28 Şubat sürecinde LDT mensuplarının ilkeli ve onurlu tutumu LDT'yi, daha başka bazı yazarlarla birlikte, âdeta toplumun vicdanı haline getirmiştir. LDT üyeleri, insanın her zaman her şeyden önce geldiğini; siyasî rejimlerin, ideolojilerin, dinlerin vs. insanın efendisi değil hizmetkârı olduğunu ısrarla, bazen tehlikeleri göze alarak vurgulamış, savunmuştur.

28 Şubat sürecinde liberallerin ve LDT'nin konum değiştirdiği ve dindar muhafazakârları, İslâmcıları hassaten savunduğu iddiası bir yanılsamadır. LDT mensupları 28 Şubat öncesi nerede iseler, süreç boyunca da orada durmuşlardır. Güçten korkarak veya beyin yıkamaya yönelik psikolojik savaş operasyonlarından etkilenerek özgürlük anlayışlarına keyfi sınırlar çekmemişlerdir. Herkes

için özgürlük ve hak talep etmişlerdir. Türkiye'nin hızla değişen siyasî ve sosyal ortamı içinde değişen liberallerin değil başkalarının konumu olmuştur. Daha "normal" günlerde hak ve özgürlüklerden dem vuran birçok kişi ve kuruluş 28 Şubat sürecinde yalpalanmış ve otoriteriyenizm sahillerine demir atmıştır. Bu çerçevede LDT'nin ülkeye yaptığı hizmet zaman ilerledikçe daha iyi anlaşılacaktır. İlkeli ve dürüst tutumları liberallerin ve LDT'nin dindar muhafazakâr halk kitlelerine liberal tezleri daha iyi anlatabilmesine zemin hazırlamıştır. Zaten Türkiye'nin tarihî tecrübesi de, Türkiye'de dindar muhafazakârları liberalizmi anlamak bakımından diğer bazı toplum kesimlerinden daha elverişli bir mevkiye yerleştirdiğinden, 28 Şubat sürecinde muhafazakâr çevrelerde liberal fikirler yankılanmaya, hatta filizlenmeye başlamıştır. Pek çok dindar muhafazakâr, liberalliğin dinsizlik olmadığını; liberalizmin İslâm'a alternatif bir din teşkil etmediğini; dindar olmayanların da dindarların haklarını savunabileceklerini görmüştür. LDT'deki ve LDT dışındaki liberaller kişilere dinlerinden veya etnik aidiyetlerinden dolayı özel bir sempati veya antipati geliştirmemiş; dinlere ve etnisitelere düşmanlık yapmamış; liberalizmi bir alternatif din gibi görüp sunmamış ve kişilerin dinî veya etnik kimliklerinden dolayı şu veya bu şekilde mağdur edilmesini, negatif veya pozitif ayrımcılığa tâbi tutulmasını hoş görmemiştir. Bunun etkisiyle liberal fikirler daha geniş kitlelere ulaşmış ve daha yaygın kabul görmeye başlamıştır.

LDT'nin hak ve özgürlük savunusu, LDT üyesi yazarları, akademisyenleri, dogmatik bir üniter devlet düşmanlığına sürüklemiştir. Ülkenin yanlış lâiklik tatbikatına yönelik eleştiriler LDT'nin demokratik-özgürlükçü lâikliğin önemini ısrarla vurgulamasını ve savunmasını engellemiştir. LDT'liler bugününün kuvvet dengesindeki egemen baskı-

cı unsurların da insanî varoluş haklarına en az diğerleri kadar sahip olduğunu belirtegelmiştir. Her toplum kesiminin endişe, korku ve taleplerini, hayat tarzlarını koruma çabalarını meşru görmüş, anlayışla karşılamış, kimseyi kimseye tercih etmemiştir. Ortak toplumsal varoluşun baskı temelini dayanmak zorunda olmadığını anlatmış ve kanıtlamıştır.

E- LDT Batıcı ve Modernleşmeci Çizgiyi Değil Özgürlükçü Çizgiyi Savunmaktadır

Pek de bilinçli ve plânlı olmayan bir şekilde, büyük ihtimalle öncülerinin entellektüel eğilimlerinin ve yönelimlerinin sonucu olarak, LDT Türkiye'nin son iki yüz yıllık gelişimini, değişimini açıklamada kullanılan, belirleyici bir açıklama gücüne sahip olan, fakat bazen bir bakıma tuzağa, bir çıkmaz sokağa dönüş kavramlara ve teorilere "yakayı kaptırmamıştır"¹⁷ Liberal yazarlar bunlardan istifade etmekle beraber, liberal değerleri önceleyen bakışlarla Türkiye'nin sorunlarını ele almış ve son derece ilginç ve önemli çıkarımlar yapmıştır.

LDT bünyesindeki yazarların çoğunun lisanında "batılılaşma" veya "modernleşme" kavramları ya hiç görünmemiş ya merkezî bir konum işgal etmemiş veya liberallik dozu yüksek bir anlamda kullanılmıştır. Liberallerin arzusu ülkenin batılılaşması veya modernleşmesi ve bunun devlet öncülüğünde yapılması değildir. Özgürlüğün bütün gerekleriyle tesis edilmesidir. Ve bunun her seviyede çeşitli şartları vardır. Sadece devlet değil, toplum da bu olayın tarafidir. LDT men-

¹⁷ Liberallerin Batılılaşma kavramına eleştirel ve şüpheli bakışı hayli erken tarihlerde ortaya çıkmıştır. Meselâ, öncü Osmanlı liberallerinden Prens Sabahattin, daha 20. yy.'ın başında baskın batılılaşma yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Bkz. Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, Ankara, Liberte Yayınevi, 2002.

supları tepeden giydirilen batılılaşma ve modernleşme çabalarına pek ilgi duymamıştır; ama her başarısızlığın veya her sorunun sorumluluğunu da toplumdaki ayrılmış ve arındırılmış siyasî ve idarî kadroların omuzlarına yıkmamıştır.

Aynı şekilde, Türkiye'deki siyasî olayları ve oluşumları açıklamada başvurulan merkez-çevre teorisi ve iktidar kavgasının merkez ile çevre arasındaki tezahür tarzları olduğu söylenen şeyler de LDT mensuplarının fazla ilgisini çekmemiştir. Bu yaklaşımın elbette belli bir açıklayıcılığı olmakla beraber, liberalleri iktidarı kimlerin kullandığından çok daha fazla ilgilendiren, iktidarın nasıl kullanıldığıdır. Liberaller iktidarın şu veya bu kesimin elinde olmasıyla değil, sınırlandırılmasıyla meşgul olmaktadır. Bu sayede de, sekteryen olma hatasına düşmemekte; çevreden tamamen kopuk bir merkez ve merkezden tamamen yalıtılmış bir çevreye ayrılmış bir toplum tasavvuru üzerinde tahlil yapma ve çözüm önerileri geliştirme umutsuz yaklaşımına teslim olmamaktadır. Merkez dediğimiz şey eninde sonunda bir yönetici sınıfın bulunmasıysa, nihâî plânda önemli olanın, bu sınıfı kimlerin oluşturduğundan çok, bu sınıfın hangi kurallar demetiyle işlediği ve denetlendiğidir.

Liberaller için klâsik sağ cenahta dillendirilen ve son zamanlarda 28 Şubat sürecinde gördükleri baskılardan dolayı İslâmcı entelektüellerin sık sık seslendirdiği "devletin milletle bağdaşması" retoriklerinin de fazla bir anlamı ve kıymeti yoktur. Hatta bu söz içinde totaliter bir ima da taşımaktadır. Devlet ve millet birbirinin muadili, barışması gereken iki varlık değildir. İnsan doğal bir gerçeklik, millet bu gerçekliklerden müteşekkil bir oluşum, devlet ise sun'î bir yapıdır. Aslolan ve önce gelen insandır. Devlet otoritesini kullanan da makineler değil insanlardır. Öyleyse, olması gereken, devlet otoritesinin bireylerin devletten önce de varolan haklarıyla sınırlanmasıdır; devletin milletle veya mil-

letin çeşitli kesimleriyle (alevîler, sünîler; dindarlar, dinsizler; fakirler, zenginler vs.) barışması değildir. LDT mensubu yazar ve akademisyenler bu çok mühim noktayı başarılı bir şekilde vurgulayagelmıştır. Bu sayede, liberal yazarlar, toplumun, eskiden beri mağdur edilen, itelenen tabakalarına da sıcak gelecek mesajlar verebilmişler; savundukları değerlerin neler olduğunu ve bu değerlerin niye herkes için anlamlı ve yararlı olduğunu anlatma fırsatı bulmuşlardır. Aynı zamanda, düşünen zihinlerin önüne yeni açılım imkânları ve yeni yollar koymuşlardır.

F- LDT Fikrî Çeşitliliğe ve Serbestliğe Önem Vermektedir

LDT liberal fikirleri savunan ve yaymaya çalışan bir kuruluştur. Liberallerin bağlı olduğu ana değer özgürlüktür. Negatif özgürlük bütün LDT mensuplarının benimsediği bir değerdir. Ama bu değer temellendirmesinde ve iktisadî, siyasî, sosyal açılımlarında LDT mensupları arasında hatırı sayılır bir çeşitlilik mevcuttur. LDT mensuplarının peygamber gibi sarıldıkları bir filozof, kutsal kitap gibi inandıkları bir felsefi metin yoktur. Her filozoftan ve her eserden bir şeyler öğrenmek de mümkündür onları tenkit etmek de. Başka bir deyişle LDT bir fikrî ortodoksi geliştirmemiştir. Hem diğer fikir akımlarını izlemekte, onların tezlerini değerlendirmekte, eleştirilmesi gerekenleri eleştirip tamamen veya kısmen kullanabilecekleri benimsemektedir, hem de kendi içinde, liberal düşünce geleneği çerçevesinde çoğulculuğu korumakta ve yaşatmaktadır. Bu LDT'ye muhteşem bir fikrî çeşitlilik ve zenginlik kazandırmaktadır.

LDT ile temas halinde olan veya LDT bünyesinde bulunan fikirlere hevesli gençlere, kollektivist çevrelerde olduğundan farklı olarak, yalnızca bir görüşü savunan/anlatan kitap ve dergileri okumaları yerine, her fikri izlemeleri ve her yayını okumaları telkin ve

tavsiye edilmektedir. Herkes akıl sahibidir. Akıl sahibi varlıklar okuyup karşılaştırarak, muhakeme ederek, izlemeleri gereken çizginin ne olduğuna kendileri karar verebilir. Onları tek yanlı okumaya mahkûm ve mecbur etmek, onlara zulmetmektir. Liberal düşünceye göre doğruların bulunması kadar doğruların onlara bağlı insanlar tarafından bizzat, bilfiil bulunması da önemlidir. LDT çevrelerinde esas olan da, birilerinin birileri için neyin doğru olduğunu tayin etmesi değil, herkesin aklını kullanarak kendi doğrularına ulaşmasıdır.

Başka bir deyişle LDT hem diğer fikir akımlarına açıktır, hem de liberal gelenek içinde tek bir çizgiye saplanarak bir ortodoksi yaratmaktan uzaktır. Belki ileride daha katı liberal ekoller doğacak ve bunlar arasında bir rekabet olacaktır; ama LDT bugünkü haliyle bütün liberal ekollerin temsilcilerini bünyesinde barındırmaktadır. LDT’de klâsik liberaller, liberal anarşistler, liberteryenler, rasyonalist liberaller, evrimci rasyonalist liberaller, liberal muhafazakârlar, muhafazakâr liberaller, sözleşmeciler, evrimciler, seküler doğal hukukçular, dinî doğal hukukçular vb. rahatlıkla kendisine yer bulabilmektedir. Bu çeşitlilik fikrî verimliliği artırmakta ve dogmatikleşmeyi önlemektedir.

LDT her ne kadar liberal değerleri savunan kimselerin oluşturduğu ve yaşattığı bir kurumsa da, her mensubunu her yönüyle bağlayıcı kolektif bir kimlik geliştirmeye çalışmamakta, hatta bundan özenle kaçınmaktadır. O yüzden LDT mensupları bir radyo veya televizyon programına çıktıklarında veya yazdıkları yazılarda LDT’nin kurumsal kimliğini ve namevcut kurumsal görüşlerini temsil etmekten çok kendi görüşlerini dile getirmektedir.

LDT aktivist bir kuruluş değildir. Mitingler, yürüyüşler, sokak faaliyetleri, LDT’nin faaliyet katalogunda yer bulamamıştır. LDT çeşitli “sivil toplum” kuruluşlarıyla verimsiz işbirliklerine girmekte, günlük olaylar konu-

sunda ortak bildiriler yayınlamakta, lobicilik faaliyeti yapmakta da isteksiz ve çekingen bir tavrı benimsemiştir. Onun başlıca iddiası fikirler alanında ve bu alanın tipik faaliyetlerindedir. Bu tür kuruluşların çok az olması ve ilkeli tavrı, LDT’yi fikir muhitlerinde öne çıkarmaktadır.

G- LDT Malî Bağımsızlığa Hassasiyet Göstermektedir

LDT çok büyük maddî ve malî imkânları olan bir kuruluş olmadığı gibi o hale gelme çabası içinde de değildir. LDT’nin özü maddeye değil, insana yatırımdır. Ayrıca, fikir tarihindeki benzer tecrübeler, önce gelenin imkân değil ideal olduğunu tekrar tekrar kanıtlamıştır. Bu yüzden LDT malî hesaplar yapılan bir ortam değil, bir entellektüel ocaktır. LDT faaliyetleri her seviyede katkıda bulunanlar için bir para kazanma yeri ve aracı da değildir. LDT faaliyetlerinde malî/maddî imkânların esiri olmamaya özen gösterdiği gibi malî kaynak bulmada bağımsızlığının ihlâl edilmemesine de büyük önem vermektedir. O yüzden, bir veya birkaç kaynağa bağımlı olmamaya dikkat etmektedir. Malî bakımdan bağımlı hale getirilerek manipüle edilmeye elverişli bir ortama düşmektense, bazı faaliyetleri yapmamayı tercih edebilmektedir. Malî bağımsızlığın şartları birden çok kaynağa sahip olmak ve bütün kaynakların büyük bağış yapanlardan ibaret olmasındansa çok sayıda küçük bağış kaynağına sahip bulunmaktır. Türkiye’de gönüllü faaliyetlerin gelişmesine ve gönüllü faaliyetlere destek veren kişi ve kuruluş sayısının çok az olmasına rağmen, LDT malî bakımdan da gönüllülüğü esas alan bir kuruluş olarak çalışmaya devam etmektedir.

H- LDT Kurumsallaşmaya Büyük Önem Vermektedir

LDT saman alevi gibi parlayıp herkesin gözünü kamaştıran ve fakat kısa sürede sönen

bir hareket olmak yerine, sessiz, sakin, sabırlı, uzun vadeli hedefleri izleyen, istikrarlı bir kuruluş olmayı önemsemektedir. Bir başka deyişle LDT göz doldurmak ve kuru gürültü çıkarmak yerine kurumsallaşmayı amaçlamaktadır. Bunun anlamı bir taraftan LDT bünyesindeki entellektüellerin sayısının artması ise diğer taraftan eldeki araç ve imkânların geliştirilmesidir. Kamusallaşmanın en hayati göstergesi LDT'nin bugün onu idare eden kişiler tarafından yeni nesillere devredilmesidir. LDT bu doğrultuda epeyce mesafe katetmiştir ve çabalarına devam etmektedir.

Kurumsallaşmanın bir yansıması, liberal fikirleri savunan ve kamu tarafından bu yönüyle bilinen kimselerin çoğalmasındır. Yeni isimler yetiştirmek, bunlara yardımcı olmak, topluma tanıtmak LDT'nin amaçları arasındadır. Keza, LDT, bünyesinde çalışmak isteyen, bunun için gerekli vasıflara sahip veya zamanla bu vasıfları kazanabilecek kimselere kapısını açık tutmakta veya bu kimseleri bizzat LDT'ye davet etmektedir. Bu sayede LDT bünyesinde veya LDT ile irtibatlı olarak entellektüel faaliyet yürütenlerin sayısı hızla artmakta ve dolayısıyla LDT'nin entellektüel kapasitesi genişlemektedir. Burada yapılmak istenen, A. Yalçın'ın dediği gibi, bir iki yüce dağın varlığıyla yetinmemek, bir dağlar silsilesi haline gelmek; süreklilik sahibi bir ekol olmaktır.

VIII- LDT Neleri Yapamadı veya Daha Neler Yapması Gerekli?

LDT'nin kendi çapında hayli başarılı olduğu inkâr edilmesi imkânsız bir gerçeklik teşkil etmekle beraber, bu başarı abartılmamalı, daha iyisinin yapılamayacağı yolunda bir kanaatin ortaya çıkmasına sebep olmamalı ve bu istikamette çalışmak isteyenleri gevşeklik ve atalete itmemelidir. Yedi yıl önce, Türkiye'de liberalizmin geliştirilmesi ve ülkenin liberalleştirilmesinin uzun vadeli ve zorlu bir

mücadele olduğunu, LDT'nin bu konuda iyi bir başlangıç yaptığını, ama hâlâ katedilmesi gereken uzun bir mesafenin ve yapılması gereken pek çok şeyin bulunduğunu yazmıştım.¹⁸ Bugün yedi sene öncesine nazaran hatırı sayılır bir ilerleme kaydetmiş olmakla beraber LDT yine de uzun ve zorlu bir yolculuktadır. Aslında bu yolun asıl yolcusu genel olarak Türkiyeli liberallerdir. LDT sadece bu yolcu kitlesinin bir parçasıdır. Liberallerin yolculuğu asla bitmeyecektir ister LDT çatısı altında isterse başka çatılar altında olsun, sürecektir. LDT'nin hedeflediği şeyleri gerçekten gerçekleştirip gerçekleştirmediğini görme ve değerlendirme imkânına sahip olmak için de en azından bir on yıl daha beklemek gerekecektir. Yolculuğun bu aşamasında kendi açımdan LDT'nin neler yapamadığına veya ileride neler yapması gerektiğine bakmalıyım.

LDT'nin şimdiye kadar çok sevindirici bir büyüme/gelişme gösterdiğini söylemiştik. Ünlü iktisatçı Deepak Lal'ın iktisadî büyüme konusunu tahlil ederken kullandığı yaygın büyüme-yoğun büyüme kavram çiftini ödünç alarak LDT'nin 10 yıllık macerasını irdeleyebilir ve bundan sonra ne olabileceğiyle/ne olması gerektiğiyle ilgili tahmin ve tespitler yapabilirim.¹⁹ LDT şimdiye kadar daha ziyade yaygın büyüme alanında mesafe katetmiştir. Yaygın büyüme liberal ilkelerden, liberal düşüncenin birikiminden genel anlamda haberdar fikir insanlarının, kanaat önderlerinin sayısının artmasıdır. Daha önce

¹⁸ Atilla Yayla, "Pratikteki Açmazlarıyla Liberalizm ve Liberal Düşünce Topluluğu", *Liberal Düşünce*, Sayı: 1 (Kış 1996), s. 4-14.

¹⁹ Deepak Lal, *Unintended Consequences: The Impact of factor Endowments, Culture, and Politics on Long-Run Economic Performance*, MIT Press, 2001. Lal'in kullandığı şekliyle bu kavramların iktisat ilmindeki anlamları şudur: Yaygın büyüme: Sabit kalan veya az miktarda artan nüfusu aynı refah seviyesinde tutacak kadar büyüme. Yoğun büyüme: Hızla artan nüfusu, toplumun refah seviyesini 4'e, 5'e, 7'ye katlayacak şekilde beslemeyi mümkün kılacak büyüme.

de belirttiğim üzere, bir elin parmakları sayısında insanla başlayan liberal fikir hareketi, bugün yüzlerle ifade edilebilecek bir güce ve pötansiyele ulaşmıştır. Buna yaygın büyüme adını verebiliriz. LDT yaygın büyümede başarılıdır; o kadar ki, çok uzak olmayan bir gelecekte, yaygın büyüme kendi iç dinamiğini kazanmış olacak, devamını sağlamak için özel bir çabaya ihtiyaç hissedilmeyecektir. Yaygın büyüme özellikle üç alanda tecelli etmiştir: İktisat, hukuk ve siyaset bilimi/felsefesi. Bu üç alanda LDT tartışmasız Türkiye'nin en büyük ve en etkili entellektüel oluşumudur ve liberallerin fikirleri en güçlü fikirlerdir. *Liberal Düşünce* dergisinin 7 yıllık koleksiyonu bile tek başına bu iddiayı ispatlamaya kâfidir.²⁰

LDT, yaygın büyümeyle paralel olarak, daha doğrusu onunla iç içe geçmiş vaziyette, yoğun olarak da büyümüştür. Yani, genel olarak liberal fikir insanlarının sayısı artarken, bu kimselerin bazıları kendi alalarında gitgide derinleşmiş ve entellektüel muhitlerde isim yapmaya, etkili olmaya başlamıştır. Bu süreç devam etmeli ve yoğun büyüme önümüzdeki dönemde yaygın büyümeden daha fazla önem taşımalıdır. Bir fikir hareketi olarak LDT, aynen diğer fikir hareketleri

gibi, milyonlarca kişiyi etkilemek gibi bir amaçtan ziyade ülkenin fikir hayatını şekillendiren ve kamu politikasının oluşturulmasında tesir sahibi kimseleri etkilemeye yöneliktir. Başka bir tabirle, LDT bir kitle hareketi değil, bir entellektüel harekettir. Bu yüzden, uzun vadede, yoğun büyüme en azından yaygın büyüme kadar önemlidir. Yaygın büyümenin temel fonksiyonlarından biri yoğun büyümeye zemin hazırlamaktır. Hatta, yeterince geniş ve güçlü bir yaygın büyüme olmaksızın yoğun büyüme kolay kolay zuhur edemez. Ancak, asıl noktanın gözden kaçırılmaması ve yoğun büyümeye gereken önemin verilmesi LDT'nin yeterince başarılı olabilmesi için şarttır.

Yoğun büyüme, konumuz çerçevesinde iki anlama gelir. İlki değişik alanlarda büyük isimlerin ortaya çıkartılmasıdır. Bunun olabilmesi için, standartlarımız Türkiye'nin değil, dünyanın standartlarıdır. Yani LDT'li yazar ve akademisyenler dünya ölçeğinde konuşup yazabilmeyi, etkili olmayı hedeflemelidir. Bu açıdan durum gayet ümit vericidir. LDT'nin şimdiki kadrosunda dünyayı takip etmeye ve dünyaya hitap etmeye muktedir insanlar vardır. Gelecek nesiller ise, şüphe yok ki, bu bakımdan daha şanslı olacaktır. Yoğun büyümenin ikinci anlamı, liberal yazarların hukuk, siyaset ve iktisata ilâveten edebiyat, sanat, tarih, sosyoloji gibi alanlarda da etkili, ülkenin fikir hayatına yön verici olmalarıdır. Ne yazık ki, bu alanlardaki boşluk hayli büyüktür. Bu sahalarda büyük ölçüde kolektivist/illiberal kafaların kontrolündedir. LDT bunu değiştirmeye, tarih, edebiyat, sanat alanlarında da ses çıkartacak, kalıcı ve öncü ürün verecek isimler yetiştirmeye gayret sarfetmelidir.

LDT'nin önümüzdeki dönemde yapması gereken bir diğer şey kamu politikalarının belirlenmesinin hemen öncesinde veya sonrasında bu politikaların somut temelleri ve muhtemel etkileriyle ilgili, teknik bilgiye da-

²⁰ Ülkemiz dergiciliğinde yaygın bir tarz, dergi için yazı toplamak üzere mevcut yazarların bir listesini yapmak ve derginin dosyalı ve dosyasız sayıları için bu listedeki isimlere çoğu zaman telefonla ulaşarak yazı talep etmektir. Bu tür taleplerin bir çeşit yalvarmaya dönüşmesiyle az karşılanmaz. *Liberal Düşünce* dergisi bu tarzın tamamen dışında olagelmıştır. Dergi için nadiren özel yazı istenmiş; çoğu zaman yazılar kendiliğinden gelmiştir. O kadar ki, Dergi'nin yeni bir sayısı yayınlandığında çoğu zaman sonraki bir, bazen iki sayıyı dolduracak kadar yazı elde bekliyor olmaktadır. Derginin piyasaya verilmesinde ortaya çıkan gecikmeler esas itibarıyla yazı kıtlığından değil teknik işlerdeki aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Bu durum LDT'nin entellektüel gücünün iyi bir göstergesi olsa gerektir. Bu açıdan diğer bir gösterge, *Piyasa* dergisinin açısı, muhtevası ve tarzıdır. Piyasa benzeri bir dergiyi yayımlayabilecek ikinci bir kuruluş Türkiye'de zor bulunur kanaatindeyim.

yanan, kolay anlaşılır çalışmaları süratle yapacak ve kamuya duyuracak yeterliliğe ulaşmaktır. LDT tipik bir "think-tank" olmaktan çok bir fikir hareketidir; ama zaman zaman bir think-tank gibi işlemekte, çalışmaktadır. Muhtemeldir ki, önümüzdeki dönemde bu yönü geliştirecektir. Zira, liberal fikirler yayılıp yaygınlaştıkça bu fikirleri seven ve destekleyen kesimler kendi fikirlerine dayanan somut, uygulanabilir politika önerileri veya analizleri işitmek/okumak isteyeceklerdir. Siyasî partilerden, bürokrasiden ve sivil toplum kuruluşlarından gelen bu yöndeki talepler de artacaktır. Şurası açıktır ki, bir fikir, ne kadar şık ve çekici olursa olsun, ülkenin somut problemlerinin çözümü alanında bir şey ifade etmedikçe, az sayıda insanın entellektüel jimnastiği olmanın ötesine geçemeyecektir.

Bu ihtiyaç, LDT'nin veya LDT dışındaki liberallerin think-tank olarak çalışma yoğunluğunu artırmasıyla karşılanabilir. Burada iki yol söz konusu olabilecektir. İlk olarak, LDT içindeki araştırma merkezleri think-tank olma fonksiyonunu kendi ilgi alanlarında üstlenebilir. Veya, bu merkezler, zamanla, LDT'den bağımsız ve daha konu-yönelimli oluşumlar haline gelebilirler. İkinci olarak, LDT dışında bu tür oluşumlar ortaya çıkabilir. LDT'nin her iki durumda da teşvik edici olması gerekir.

Aslında bugünkü hızla sürececek bir yaygın ve yoğun büyüme, bir süre sonra LDT'yi ülkenin bütün liberal potansiyelini taşıyamaz hale getirebilir. Böyle bir gelişme üzücü değil, sevindirici olur. Hem bir iç rekabet doğar ve bu verimlilik ve etkililiği artırır, hem de LDT'nin yükü hafifler. Ancak, şimdilik LDT ana çatı olmaya devam etmek zorundadır.

LDT gerçek bir okuldur ve bu her bakımdan böyledir. Sadece yeni fikir insanların yetişmesinde değil, akla zor gelebilecek alanlarda da LDT bir okul olma güç görevini üstlenmektedir. Meselâ, dergi ve kitap yayın-

cılığı; yayın dağıtımcılığı; mizampaj işleri; kapak yapımı gibi grafik işleri; sivil toplum kuruluşu idaresi; bilimsel toplantı organizasyonu ve buna benzer alanda insanlar LDT'de bilgilenmekte, LDT'ye öğretmekte ve ondan öğrenmektedir.²¹

LDT'nin bu anlamda okul olmasının ne önem taşıdığını şu emsallerle anlatabilirim. Bugün bir sol veya sağ parti kurmak isteseniz, fazla bir sıkıntı çekmezsiniz; zira ortada sol ve sağ geleneklerde yetişmiş, onların kültürüne sahip çok sayıda insan vardır. Ama liberal bir partiyi hakkıyla kuramazsınız; çünkü böyle bir partiyi ayakta tutmak için gerekli yaklaşık onbin kişilik bir liberal siyasî potansiyel mevcut değildir. Yine bir karşılaştırma yapalım: Bir sosyalist veya İslamcı yayınevi kurmak hiç mesele değildir. Çünkü her iki kesimin de bir birikimi vardır. Yazarları, çevirmenleri, neyin yayınlanacağına karar verecek editörleri, grafikçileri, kapakçıları vb. vardır. Tek yapmanız gereken, para verip bu insanları istihdam etmek veya onları bir şekilde bir araya getirmektir. Liberal kitaplar basacak bir yayınevini aynı kolaylıkla kuramazsınız; ister istemez, ya İslamcı veya sosyalist ortamlarda yetişmiş elemanlara, çalı-

²¹ LDT'ye kuruluşundan bugüne bu anlamda pek çok insanın emeği geçmiştir. Tersinden bakıldığında LDT bu kimselerin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Umut ediyorum ki, bu arkadaşların bir kısmı günlük tutuyordu ve bazıları ileride hatıralarını yazmak suretiyle LDT'nin doğru ve ilk elden bilgilere dayalı tarihinin kaleme alınmasına katkıda bulunacaklardır. Bu arkadaşlar(ım)ın isimlerini burada anmadan geçersen bana güceneceklerini adım gibi bildiğim için, alfabetik sıraya ve kronolojiye pek dikkat etmeden adlarını, teşekkürlerimi ifade ederek, sıralamaya çalışayım: Gözde, Özlem, Engin, Cansel, Cennet, Şerif, Buhari, Kürşat, İrfan, Seval, Asuman, Serdar, Fatih, Sibel, (küçük) Sibel, Belgin, Emrah, Oğuz, (küçük) Melih, (küçük) Kürşat, Güneş, Cihangir, Salih, Gökalp, Emre, Sabahattin, Bilgehan, (küçük) Emrah, İlteriş, Oya, Muharrem, Hatice.. Akademisyenlerin ismine gelince... Bir kısmından M. Erdoğan bu sayıdaki yazısında bahsediyor, bir kısmının ismi bu yazıda geçiyor, diğerlerinin isimlerini ise saymayacağım. Onlar zaten kim olduklarını gayet iyi biliyorlar.

şanlara gitmeniz gerekir. Çünkü liberalizmin böyle bir yaynevini var kılmaya yetecek insanî ve bilgisel birikimi yoktur ülkede. Veya kısa süre öncesine kadar yoktu. Bu yüzden LDT her alanda bir okuldur, bir öncüdür...

Önümüzdeki on yıl içinde LDT mensuplarının dikkat etmesi gereken bir diğer husus, ortodoksi oluşturmaktan uzak durmaya devam etmektir. Dışından bakanlar algılamakta zorluk çekebilir; ama, daha önce de belirttiğim üzere, LDT geniş anlamda bir liberal fikirler federasyonudur. Liberal düşünce geleneği içindeki her rengi bünyesinde taşıyabilmekte, değişik renklerin varlığını bir problem olarak görmemekte, aksine bundan çok yararlanmaktadır. LDT içinde ayrıca ülkenin her mahallî rengi yansıyabilmekte ve yaşayabilmektedir. Türk veya Kürt, Arap veya Çerkez, Alevî veya Sünnî, dindar veya dinsiz olmak LDT içinde yer almaya mani değildir. LDT bir küçük Türkiye tablosudur, etnik, dinî ve kültürel çeşitlilikte. Kuşkusuz, liberal tezlerin yerküreselliği ve çoğu liberal değerlerin araçsallığı bunu mümkün kılan faktörlerin en önemlisidir.

Türkiye'nin genel ortamı ve popüler kültürü, bir liderin, bir idealin, bir ideolojinin, bir şeyhin, bir partinin vs. arkasına düşüp gerisini unutmaya, kişisel veya toplumsal her sorunun çözümünü onda bulmaya teşne insanlar yetişmesine çok elverişlidir. Böyleleri sağda da solda da pek çoktur. Bunlar çoğu zaman bütün problemlerin çok basit ve kolayca realize edilebilir çözümlerinin olduğuna inanmaktadır. Liberal fikirler yaygınlaştıkça, liberalizmi böyle görecektir insanlar ortaya çıkabilir. Buna karşı liberalizmin dogmatik olmadığını, her derdin çaresini teşkil etmediğini, her sorunun cevabının liberal fikirlerde bulunamayacağını devamlı göstermek gerekmektedir. Liberalizmin, diğer dinler onun yerine bastırılması gereken bir din, başka hayat tarzları onun lehine budanması

gereken bir hayat tarzı, başka ideolojilere inanan kimselere asla insanî varoluş imkânı vermeyecek bir ideolojik yaklaşım gibi anlaşılması son derece zararlı olacaktır. Bu anlayışlara karşı liberal fikir önderleri teyakkuz halinde olmalıdır. Bu çerçevede özellikle dikkat edilmesi gereken bir akım, Ayn Rand'ın Objektivizmidir. Objektivizm, akılı tanrılaştırmasına rağmen kendi içinde müthiş bir irrasyonelizm ve fanatizm barındırmaktadır.²² Kollektivist zihniyetlilerin inançlarını sarsmada çok etkili olan Ayn Rand'ın fikirleri, sırf Rand okumalarıyla yetinildiği takdirde, kollektivist fanatizmlerinin reddi adına başka bir fanatizm yaratmaktadır. O yüzden, A. Rand hayranlarına başka yazarların bulunduğu ve onların da okunması gerektiği özenle hatırlatılmalıdır.

Gelecek dönemde LDT kurumsallaşmaya hız vermek zorundadır. Bir fikir hareketinin kurumsallaşması her ülke için hayatî ise, Türkiye için iki kere hayatîdir. Çünkü bu ülkenin en önemli problemi hiçbir alanda sürekliliğin olmaması, sistemsel veya toplumsal devrimci bir yıkıcılığın her zaman, her dönemde hâkim gelmesidir. Bizde kökleri asırlar öncesine kadar giden kuruluşlar, gelenekler, kurumlar, teamüller ya yoktur veya çok azdır. Neredeyse her nesil sanki kendisinden önce kimse yaşamamış ve hiçbir şey yapılmamış gibi kendi kurum ve geleneklerini sıfırdan yaratmaya teşebbüs etmektedir. Bu teşebbüsler çoğu zaman beyhude olmakta; sonuçta kuralların ve kurumların olmadığı kaotik bir durum / ülke ortaya çıkmaktadır. Me-

²² Bu konuyla meşgul olan pek çok çalışma vardır. Burada sadece ikisine dikkatinizi çekeceğim. İlki yıllarca A. Rand'ın çok yakınında yer alan ve onunla çok özel bir ilişki geliştiren Nathaniel Branden'in şu yazısıdır: "The Benefits and Hazards of The Philosophy of Ayn Rand", <http://www.nathanielbranden.net/ayn/ayn03.htm>; ikincisi, Kanada'lı gazeteci Jeff Walker'ın aynı zamanda belgesel bir çalışma olan *The Ayn Rand Cult* (Illinois: Open Court, 1999) adlı ilginç kitabıdır.

deniyetin temeli birikimliliktir. Hayatın her alanında başlıca gelişme ve ilerleme yolu birikimlilikle yol almaktır. En medenî ve en gelişmiş toplumlar yıkıcı devrimci olanlar değil, birikimliliğe saygı gösterenler ve o yolla ilerleyenlerdir. LDT Türkiye'deki bu deşet verici genel duruma istisna teşkil etmelidir. Uzun ömürlü olmalı ve nesilden nesile geçerek hayatını sürdürmelidir.

Süreklilik ve kurumlaşma olmazsa, bu güne kadar harcanan ve bu günden sonra harcanacak olan çabalar büyük bir ihtimalle boşa gidecektir. Birkaç liberal yazarın çıkması ve meşhur olması, üç-beş kitabın yayınlanması, kurumlaşma sağlanamadığı takdirde, kendi başına fazla önemli değildir ve ülkenin hangi rengi alacağına etkili olamayacaktır. Öyle ya, Türkiye'de daha önce de liberal yazarlar geldi geçti.²³ A. Smith'in *Milletlerin Zenginliği*, Montesquieu'nun *Kanunların Ruhunu* 1940'larda yayınlandı. A. Rand'ın ro-

manları 1960'larda ve 1970'lerde yayınevlerinin yabancıları değildi ve M. Friedman'ın *Kapitalizm ve Özgürlük*'ü 1980'lerde basılmıştı. Bunlara rağmen niye liberalizmin yeterince güçlü bir ekol haline gelemediği sorulursa, bakmamız gereken yer, adıyla sanıyla liberalim diyen bir akımın çıkmaması ve tek tük liberal çabaların kolektivizmin türlü türlü selleri içinde kaybolup gitmesidir.

İşte bundan dolayı LDT işe neredeyse sıfırdan başlamıştır demek abartma olmaz. LDT önceki liberallerden ne bir ofis, ne teknik imkânlar, ne yeterli yayın, ne iyi kötü adı duyulmuş dergiler, ne de yayın yapma kapasitesine sahip yayınevleri devralmıştır. Ama gelecek neslin liberallerine bütün bunları sağlamalı, liberallerin birikimliliğe ulaşması için kurumsallaşmalıdır. Hem maddî, hem manevî alanda yeni nesil liberallerin sıfırdan işe başlamak yerine zengin bir altyapıyla yola devamlarını temine gayret etmelidir.

LDT mensupları kendi aralarında bir ortodoksi oluşturmamaya çalışma yanında, alternatif fikirleri de izlemeli ve ciddiye almalıdır. Bu çerçevede, sosyalistlerin de, İslâmcıların da, milliyetçilerin de, muhafazakârların da, komüniteryenlerin de ve hatta faşistlerin de görüşleri izlenmeli, dinlenmeli, genel olarak cevaplanmalı veya özel olarak bu akımların belli tezleriyle hesaplaşılmalıdır. Fikir hareketlerinin canlılığı ve dogmatikleşmekten uzak kalması, kendi içlerindeki hareketlilik kadar alternatif fikirlerin varlığına ve onlar tarafından kendilerine yöneltilen eleştiri ve saldırıların değerlendirilmesine de bağlıdır. Gerçek kimsenin tekelinde değildir ve fikir alanında sonsuz özgürlük esastır. Liberaller, kendilerine ne kadar saçma görünürse görünsün, her fikri dinlemeli ve sevmedikleri fikirleri peşinen reddetmek yerine, mantık, hakikat, ampirik data, muhakeme temelinde çürütmelidir. Liberaller fikrî muarızlarıyla kişilik plânında değil, fikir plânında uğraşmalı, fikirle-

²³ LDT bu topraklarda yaşamış, yetişmiş liberal yazarlarla ilgili çalışmaları ve onların çalışmalarını gün ışığına çıkarma gayretlerini arttırmaktadır. Açık yüreklilikle söylemek gerekir ki, LDT'li liberallerin çoğu liberal fikirleri ilk önce kendi gözlem ve tecrübelerinden ve Batı'daki kaynaklardan öğrenmiştir. Zamanla insan, ister istemez, bizde hiçbir şey olmamış mı diye düşünmekte, sormaktadır. Elbette ki olmuştur; ama sürekli olmadığı için unutulup gitmiştir, yeni nesillere aktarılamamıştır. Oysa Türkiye'nin fikir tarihinde hatırı sayılır bir liberal fikrî birikim var olduğu gibi, ülke de, Osmanlı'dan beri, her başı derde girdiğinde, özellikle yoğun kriz dönemlerinde, hep (siyasette ve iktisatta) liberalleşme politikaları uygulayarak kısmî bir düzlüğe çıkabilmiştir. Sakızlı Ohannes Paşa, Fuat ve Âli Paşalar, Namık Kemal, Sadık Rifat Paşa, Prens Sabahattin, Mehmet Cavid Bey Osmanlı'da ilk akla gelen liberaller veya bazı liberal tezleri seslendiren isimlerdir. Cumhuriyet döneminde de önemli yazarlar yetişmiştir. Ali Fuat Başgil, Namık Zeki Aral, en azından iktisatta Aydın Yalçın, Şerif Mardin belli ölçüde liberal fikirleri savunan önemli fikir adamları olarak temayüz etmişlerdir. Siyasî hareket olarak liberalizm, Ahrar Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nde önemli ölçüde etkili olmuştur. Mamafih liberalizmin Türkiye'deki birikimi ve yansımaları konusunda daha sağlıklı hükümlere ulaşabilmek için pek çok araştırmaya ihtiyaç vardır.

ri fikirle karşılarken, nezakete, insanî saygıya, terbiyeye önem vermeli, fikir tartışmalarının temel üslup özelliklerine sadık kalmaya dikkat etmelidir.²⁴ Kısaca, LDT bugüne kadarki çizgisini bundan sonra da mutlaka korumalıdır.

²⁴ Ne yazık ki, Türkiye’de liberalizme yönelik ciddi, emek mahsulü, terbiye sınırlarını zorlamayan ve yararlı eleştiriler yok denecek kadar azdır. Başka bir yazıda niye böyle olduğunun her yönüyle ele alınması gerekir. Yine de burada bir iki noktaya ve birkaç kötü örneğe işaret etmeden geçmek yanlış olacaktır. 1990’larda liberal fikirlere ilginin artmasına paralel olarak iki dergi liberalizm özel sayısı hazırladı. Bu dergilerin liberalizmle ilgili özel sayıların hazırlanmasında LDT mensupları rol aldılar. İlki Türkiye Günlüğü çevresinin yayınladığı *Polemik* adlı iki aylık derginin özel sayısıydı. Söz konusu derginin o sayısının editörlüğünü Murat Yılmaz yaptı ve hayli iyi ve çok ilgi gören bir sayı ortaya çıktı. Birkaç yıl sonra, Hasan Celal Güzel’in yayınladığı *Yeni Türkiye* dergisi bir liberalizm özel sayısı hazırlamaya karar verdi. Bu özel sayıyı B. B. Özipek derledi. Liberal yazarların makaleleri yanında eleştirel yazıların yer alması da istendi ve bunun için çok gayret sarfedildi. Birkaç yazı bulundu da. Ne yazık ki bütün çabalara rağmen, yeterince zengin bir eleştiri bölümü ortaya çıkmadı.

O günden bugüne parça parça liberalizm eleştirileri boy gösterdi. Bunların çoğu gayri ciddi idi. Meselâ, ciddiye alınması gereken bir felsefeci olduğunu sandığım Doğan Özlem, *Doğu Batı* dergisinin “Hukuk ve Adalet Üstüne” kapak başlıklı sayısında “Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek” başlıklı bir yazı yayınladı (Kasım-Aralık-Ocak 2000, Sayı: 13, s. 9-23). Yazı, gerek konuya nüfuz, gerek terminoloji, gerek genel akademik standartlar bakımından bir felsefe profesöründen ziyade bir sosyalist gençlik dergisinin hayalci, slogancı ve yıkıcı havasına uygun bir yazıydı. *Tezkiye* dergisi bir “Siyasetin Sonu ve Liberalizm” sayısı yayınladı (Ocak-Şubat 2002, Sayı:24). Dergide, M. Erdoğan’la yapılan mülakat ve Cem Duran’ın “Liberal İnsan Hakları” adlı yazısı dışında, liberalizmle ilgili ve hayli iddialı görünen yazıların hiçbirinde bir liberal yazara, filozofa atıf yapılmadan liberalizm -tabir caizse- infaz edilmekteydi. 28 Şubat sürecinde millitarizmden kaçamayan *Radikal* gazetesinin bazan sosyalistlerin kurtarılmış kalesi gibi yayın yapan pazar ilâvesi *Radikal 2*’de ise, efendi kişiliği ve sağduyusuyla tanıdığımız Ahmet İnsel, konu bilhassa liberal fikirlere gelince âdeta kendinden geçerek liberal yazarları doğrudan veya dolaylı olarak “sahtekâr”, “şarlatan”, “barbar” gibi sıfatlarla vasıflandırdığı yazılar kaleme almaktadır. Takdir edilir ki, birine “barbar” veya “şarlatan” demek bir fikir ifade etmek veya bir görüşü ciddi biçimde eleştirmek anlamına gelmez. Liberal fikirler ve liberal yazarlar elbette eleştirilmelidir; ama bu yapılrken entellektüel dürüstlüğe, temel ölçülere ve nezaket kurallarına riayet edilmelidir. Bu arada, şaşırtıcı bir şekilde,

takdire şayan bir liberalizm eleştirisi akademik camia dışından, akademisyen gözüyle “amatör” sayılacak bir isimden gelmiştir. Mesut Kardeşhan’ın *Yeryüzü Cenmetinin Sonbaharı: İnsan Haklarının Serencâmı* (Ankara: Pınar Yayınları, 2000) adlı kitabı buraya kadar sözünü ettiğim yazarlardan ve çalışmalarından daha ciddi ve gerçekten dikkate alınmaya değer bir eleştiri çabası sergilemektedir. Kardeşhan, insan haklarıyla liberalizm arasındaki ilişkinin farkındadır ve insan hakları eleştirisi yapmakla liberalizm eleştirisi yapmanın aynı şey olduğunu bilmektedir. Konuyu hayli kapsayıcı şekilde ele almakta, ilgili kaynaklara gereken önemi vermekte, argümanları çarpıtmamakta ve fikir çalışmalarının dürüstlük ölçülerine uymaya çalışmaktadır. Çeşitli yayınevleri arasında liberalizm eleştirisi yapan eser yayınlamada herhalde Ayrıntı yayınları başta gelmektedir. Her zaman değil arada sırada da olsa Ayrıntı Yayınevi ciddi, dürüst ve okunması gereken liberalizm eleştirileri basmaktadır. Bunlar arasında muhtemelen en önemlisi John O’Neill’in *Piyasa Etik Bilgi ve Politika* adlı kitabıdır (çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: 2001). Liberalizmle değilse de, LDT ile yakından ilgilenmeye çalışan bir isim Simten Coşar’dır. Coşar, LDT hakkındaki yazılarında yer yer isabetli ve doğru, yer yer tamamiyle yanlış ve temelsiz tespit ve iddialarda bulunmaktadır. İyi niyetli bir gayretin içinde olduğundan şüphe etmemekle beraber, eksiklerini muhayyilesiyle doldurması ve bazı şüpheli maddî bilgileri zaten ulaşma imkânına sahip olduğu LDT mensuplarına teyit ettirmek yerine öylece kullanması ve dolayısıyla eksik ve yanlış şeyler yazmayı tercih etmesi çalışmalarının değerini azaltmaktadır. Coşar’ın bir diğer sorunu, Birikim çevresinin “arogant”, kerameti kendinden menkul, dünyanın sorunlarını ebediyen çözmüşçesine tepeden bakıcı ve fakat naif üslubunun fazlaca etkisinde kalabilmesidir.

Bu örnekler gösteriyor ki, bizde liberalizm eleştirisi yapanların çoğu gerçekte liberalizmi değil, kendilerinin çizdiği bir liberalizm karikatürünü eleştirmektedir. Bu tavır, ne yazık ki, liberal fikirlerden önemli ölçüde etkilenmekle birlikte kendilerini liberal değil “demokrat” olarak adlandıran ve demokrasiyi bir siyasî yönetim biçiminden çok bir ideoloji olarak görüp algılayarak orijinal ve otantik liberalizmi değil, yine kendilerinin çizdiği bir karikatürü eleştiriye tâbi tutan arkadaşlarda da görülmektedir. İkinci Cumhuriyetçi adıyla anılan ve bundan hoşnut olduğu anlaşılan Mehmet Altan ise daha garip bir şey yapmaya yönelmekte, liberalizm ile Marksizmi evlendirmeye, dünyanın belki de ilk Marksist liberali olmaya teşebbüs etmektedir (*Marksist-Liberal*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2002). Müteşebbislik iyidir; ama Altan’ın ki akim kalmış bir teşebbüs bile değil, yalnızca kişisel bir fantezidir. Marksizm ile liberalizm hem felsefi temelleri, hem metodları, hem de temel değerleri ve sonuçları bakımından uzlaşmaz bir zıtlık içindedir. Bazı vurucu sloganlar, spot sözler Türkiye’nin çarpıklıklarının isabetli biçimde teşhis ve teşhir edilmesi bu zıtlığı ortadan kaldırmaz. Ne yazık ki, Altan yazılarında bu muhayyel evlilikten yüzeyssel olarak bahsettiği, iddiaları hiçbir felsefi temele

Bitirirken

Mensubu olmaktan sevinç ve gurur duyduğum ve on yıllık tarihinin gerçekten hatırı sayılır bir başarı öyküsü olduğuna inandığım LDT'nun kuruluşunu ve bugüne gelişini kendi gözümünden ve kendi entellektüel gelişimine atıflar da yaparak özetlemeye çalıştım. Bu belki de gereğinden uzun yazıyı bitirirken birkaç noktanın altını tekrar çizmek istiyorum.

LDT bir fikir hareketi olarak doğmuş ve bugüne kadar öyle gelmiştir. Umut ve temennim bundan sonra da böyle kalmasıdır. Başarılı olmasının sebepleri ve kaynakları dışardan bile gözlenebilecek kadar açıktır. LDT müşteri tatminine uğraşmamıştır. Siyasî faaliyetle entellektüel faaliyetin birbirinden farklılığını görmüş ve entellektüel faaliyetin gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Başka bir şekilde ifade edersek, LDT, siyasî faaliyeti ve fikirsiz bir aktivizmi besleyecek bir heyecan dalgasını kabartmak yerine entellektüel ilgiyi ve merakı canlı tutmuş; kalabalıklar toplama yerine zihnin açıklığını ve merakı teşvik etmiş; itaat ve sadakat kültürü²⁵ yerine şüphe ve sorgulamayı cesaretlendirmiştir. İyi tanımladığı faaliyet alanında ısrarlı ve sebatkâr olmuştur. Aktivist olmak yerine entellektüel olmayı mensuplarına ve her seviyedeki yeni katılımcılara telkin etmiştir. Partiler arasında değil fikirler arasında taraf olmuştur. Bunlar LDT'nin başarısının ardında yatan faktörlerdir.

---

dayanmadığı, usulüne uygun bir tahlil ve sentez çabasına girişmediği için anlamlı bir tartışma yapma imkânından mahrumuz. (Marksizmle liberalizmin uzlaşmaz farklılığının Marksizme inancı sarsılan Marksistleri nasıl etkilediği ve eski Marksistlerin neden zor liberalleşebildiğiyle ilgili olarak şu yazıya bakmak yararlı olacaktır. Taha Akyol, "Dinozor ve Liboş", *Pazar Postası*, 11 Şubat 1995, s. 3.) Bu gidişat değişmezse, öyle görünüyor ki, ciddi bir liberalizm eleştirisini yine liberaller kendileri yapacaktır.

²⁵ Laurice Colhoun'un bu sayıda yayınlanan ve grup sadakatini tenkit eden "Grup Sadakatine Bir Eleştiri" başlıklı yazısına göz atmanızı özellikle tavsiye ederim.

LDT devrimci bir kuruluş değildir. Her şeyin her zaman kötü olduğunu düşünen ve herşeyi yıkıp yeniden yapmak isteyenlerin ocağı hüviyetini taşımamaktadır. Popper'ın öngördüğü gibi, liberaller toplu iyileştirmelerin, toplu dönüşümlerin peşinde koşmak yerine parçalı iyileştirmelere önem verir, bu şekilde yol almaya çalışırlar. Bu, hayatın ve tabiatın da tasdik ettiği ve devrimciliğe üstün olduğunu kanıtladığı bir yöntemdir. Tarih bize devrimci ülkelerin değil evrimci ülkelerin, devrim yapanların değil, yavaş yavaş ve ihtiyatla ilerleyenlerin daha ileri, daha gelişmiş, daha medenî olduğunu göstermiştir. Liberallerin bir iyi toplum hayali/ütopyası mevcut olmakla beraber, bu, zora dayanarak gerçekleştirilebilecek bir ütopya olmadığı gibi, insanlara ve toplumlara bir sıkı ceket giydirmeyi hedefleyen pozitif bir ütopya da değildir. Başka bir deyişle, liberallerin ütopyasında, nelerin yapılması gerektiğinden çok nelerin yapılmaması gerektiğiyle ilgilenilmekte, yasaklama değil serbestlik, empoze değil tercih esas olmaktadır. Bu yüzden liberaller toplum mühendisliğine karşı çıkarlar. Bir 19. yüzyıl kompsepti/yöntemi olan toplum mühendisliği, fabrika düzenini ideal düzen olarak görür ve tüm topluma teşmil etmeyi amaçlar. Liberaller toplumu bir fabrika gibi, unsurları sabit, dışarıdan her türlü müdahaleye açık, yeni baştan dizayn edilmeye elverişli bir düzen olarak görmezler. Toplumu bir yapım değil oluşum hürriyetiyle kavrar, toplumun geleceğini bütün olarak şekillendirme çabalarından rahatsız olurlar. Aralarındaki felsefi ve teorik farklılıklara, yaşama tarzı değişikliklerine rağmen, LDT bünyesindeki liberaller genel olarak bu çizgide olagelmıştır.

Bu özellikler LDT'nin ve LDT içindeki liberallerin faaliyet tarzlarına, faaliyet türlerine, üsluplarına da yansımıştır. Kollektivist fikirler hisleri ve heyecanları manipüle ve mobilize etmeye dayanır. Bu yüzden, kollekti-

vist hareketlerde sloganlar; marşlar; intizamlı, disiplinli aktiviteler; ayinler ve bireylerin hayatını her anının ideolojik işgali esastır. Bu tarzın en uç sonucu aklın giderilmesidir. Oysa liberal fikirler insanların hislerine değil akıllarına, mantıklarına hitap etmek; onların anlama, kavrama, muhakeme etme, karşılaştırma yeteneklerini harekete geçirmek ve geliştirmek durumundadır. Bu, kısa vadede liberallerin dezavantajı, uzun vadede ise en büyük kozudur. Bir fikir mücadelesi ortamı var olduğu sürece, liberallerin bu mücadelede eninde sonunda üstün çıkması fikir tarihinin genel kuralıdır.

Bireysel ve negatif özgürlük, bireysel sorumluluk, sınırlı siyasî iktidar, temel insan hakları gibi değerlerde tam olarak uzlaşmakla beraber, liberaller her konuda aynı şeyi düşünen, ortak hareket eden ve aynı hisleri ve yaşama tarzını paylaşan insanlar değildir. O yüzden, liberalleri bir araya getiren LDT'nin kolektif bir kimliği yoktur. Liberallik ve LDT üyeliği, LDT'li liberallerin hayatının tamamını işgal etmemektedir. LDT'liler sadece sınırlı bir amaç için LDT'dedir.

Genel olarak bakıldığında, LDT mensubu liberaller, pek çok başka insan gibi, bugünkü Türkiye'den memnuniyet duymamakta, daha iyi bir Türkiye'nin oluşmasını istemektedir. Ama bu Türkiye, bazı görüşlerin savunduğu gibi, belli bir kesimin lehine olacak bir Türkiye değil, herkesin daha mutlu, huzurlu ve müreffeh yaşayabileceği bir Türkiye'dir. Dindar da, ateist de, Kürt de, Türk de, Müslüman da, Hıristiyan da, fakir de, zengin de, böyle bir Türkiye'de yaşamaktan sevinç ve Türkiye vatandaşları olmaktan kıvanç duyabilmeli, geleceğe güvenle bakabilmelidir. Bu topraklarda yaşayıp

bu topraklarda ölmeye, mahkûm olduğu, başka şansı bulunmadığı için, değil zevkle seçtiği için karar verebilmelidir.²⁶

LDT, böyle bir Türkiye istemekle beraber, bunu fiilen gerçekleştirmeye kalkmakta veya hayal edilen Türkiye'nin sadece kendi faaliyetleriyle ortaya çıkabileceğini iddia etmemektedir. LDT yalnızca entellektüel faaliyet yürütmekte; siyasî, bürokratik, idarî roller üstlenmeye soyunmamaktadır. Özlenen Türkiye'nin doğmasına katkıda bulunabilecek kişi ve kesimlere bunun niye gerekli ve nasıl mümkün olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

LDT'nin bu çabaları başarıya ulaşacak mıdır sorusu, benim için, bir bakıma anlamsızdır. Çünkü, halihazırda ulaşmıştır. Ayrıca her gün, her hafta ulaşmaktadır. Her yeni kitap yayını, dergilerin piyasaya verilen her sayısı, plânlandığı gibi tamamlanan her panel, sempozyum, LDT için zaten bir başarıdır. Bu tekil başarıların toplamalı sonucunun ve olacağına fazla önemi yoktur. Nihayetinde özgürlük için deontolojik bir mücadele de yürütülebilir. Bu mücadelenin teşhis edebildiğimiz veya edemediğimiz pratik sonuçları bir yana, LDT içinde yaşadığımız ve yaşattığımız dostluk ve arkadaşlık bile tek başına LDT'yi kurmak ve devam ettirmek için yeterli sebeptir. Kurucularından ve on yıldır bu işe emek harcayan biri olarak, yeniden on yıl öncesine dönüp LDT'yi sıfırdan başlatmak zorunda olsaydık, şimdiye kadar yaptığımı aynen tekrar etmekte zerre kadar tereddüt etmezdim.

²⁶ Gülay Göktürk'ün böyle bir ülkeye verdiği ad, "Gidemeyenlerin Ülkesi"dir; Gülay Göktürk, *Gidemeyenlerin Ülkesi*, Ankara: Liberte Yayınları, 2001.